

Testatoriaus laisvė ir jos ribos tarptautinio paveldėjimo byloje

Simona Bronušienė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedros doktorantė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva
Tel. (+370 5) 236 6170
El. paštas: <simona.bronusiene@tf.stud.vu.lt>; <alesimona@gmail.com>

Straipsnyje analizuojami teisiniai žingsniai tarptautinio paveldėjimo byloje, kai yra paveldima pagal testamentą, t. y. kuris teismas yra kompetentingas spręsti dėl testamentą ir jo sąlygų galiojimo ir pagal kurios valstybės teisę. Nustatyti taikytiną teisę yra vienas iš svarbiausių klausimų vertinant testatoriaus valią, t. y. kiek jis galėjo būti laisvas pasirinkti dėl savo turto pomirtinio paskirstymo. Testatoriaus laisvę skirtingose valstybėse geriausiai atspindi jos ribojimai, pavyzdžiui, privalomoji palikimo dalis. Šiame straipsnyje yra pristatomos keturios skirtingos paveldėjimo teisės sistemos vertinant testatoriaus laisvę ir jos ribas.

Pagrindiniai žodžiai: testamentas, testatoriaus laisvė, privalomoji palikimo dalis, reglamentas Nr. 650/2012.

Testamentary Freedom and its Bounds in an International Succession Case

This article presents the legal steps that should be made in an intercountry succession case dealing with testamentary succession – first of all, which court is competent to value the will; second, according to which law it should be done. The determination of applicable law is the crucial question in evaluating the will of *de cuius* – how much the individual was free to dispose their possession. The best way to reveal testamentary freedom in different countries is to overlook its restrictions, such as forced heirship. In the article, there are presented four systems of succession law differently restricting testamentary freedom.

Keywords: will, testamentary freedom, forced heirship, regulation No 650/2012.

Įvadas

2017 m. gruodžio 5 d. mirė „Prancūzijos Elvis“, prancūziško roko ir rokenrolo karalius Johnny Hallyday. Po gražių laidotuvių, kuriose kalbą sakė net Prancūzijos prezidentas Emmanuelis Macronas bei pagarbą ir vienybę demonstravo visa Hallyday šeima: dvi pirmosios artisto sutuoktinės ir vaikai iš šių santuokų David bei Laura ir paskutinioji dainininko sutuoktinė Laeticia Hallyday kartu su mažametėmis dukterimis Jade ir Joy, įvaikintomis iš Vietnamo, 2018 m. vasario 12 d. prasidėjo „karas“ dėl Johnny Hallyday palikimo.

Teisiniu požiūriu ši situacija yra įdomi, nes 1) dainininkas nuo 2007 m. kartu su savo jaunąja žmona ir mažosiomis dukterimis daugiausia laiko gyveno JAV, tačiau ir toliau kūrė bei koncertavo Prancūzijoje, čia praleido paskutiniuosius mėnesius prieš mirtį, todėl iškyla faktinių aplinkybių vertinimo problema – kurią valstybę laikyti paskutiniąja įprastine artisto gyvenamąja vieta; 2) Johnny Hallyday

Received: 28/12/2018. Accepted: 19/06/2019

Copyright © 2019 Simona Bronušienė. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

turtas apima namus Prancūzijoje, JAV, Šv. Baltromėjaus saloje, tačiau bene daugiausiai dominanti jo turto dalis yra artisto kūriniai ir teisės į juos; 3) paskutinį testamentą dainininkas sudarė Kalifornijos valstijoje JAV, kurioje galioja visiškas testatoriaus laisvės principas; 4) testamentu Johnny Hallyday visą savo turtą paliko sutuoktinei Laeticia, o jos mirties atveju mažosioms dukterims, be jokio palikimo paliko du vyresnius vaikus; 5) pagal Prancūzijos, kurios pilietis buvo Johnny Hallyday ir yra du vyresnieji palikėjo vaikai, teisę palikėjas negali laisvai paskirstyti viso savo turimo turto, nes yra įstatymo nustatyta privaloma palikimo dalis, tenkanti artimiausiems jo šeimos nariams; 6) kiek Hallyday paveldėjimo byla yra panaši į kitas dvi ne mažiau garsias bylas dėl Maurice Jarre, Prancūzijos kompozitoriaus, sukūrusio daugybę garso takelių filmams, vienas iš tokių „Daktaras Živago“, palikimo ir Michel Colombier, Prancūzijos kompozitoriaus ir aranžuotojo, dirbusio ir su tokiais žvaigždėmis kaip Madonna, palikimo, Prancūzijos kasacinis teismas šių bylų 2017 m. rugsėjo 27 d. sprendimuose nurodė, kad teisė į privalomąją palikimo dalį nėra tarptautinės viešosios tvarkos reguliavimo dalykas, todėl ir testamentas ar kitoks paveldėjimo susitarimas, kuriuo iš vaikų yra atimama teisė paveldėti, jei šie vaikai nelieka ekonomiškai prastoje ir nestabilioje padėtyje (pavyzdžiui, Maurice Jarre sūnus, ginčijęs tėvo palikimą, yra ne mažiau garsus elektroninės muzikos kūrėjas Jean-Michel Jarre), nėra prieštaraujantys tarptautinei viešajai tvarkai¹.

Pažymėtina, kad 2018 m. vasarį du vyresnieji Johnny Hallyday vaikai kreipėsi į teismą Prancūzijoje, prašydami perskirstyti paveldimą turtą pagal Prancūzijos teisę, suteikti jiems atitinkamą dalį (3/16) mirusiojo tėvo turto. 2018 m. gruodžio 18 d. nutartimi Prancūzijos teismas pritaikė laikinąsias apsaugos priemones, užšaldydamas dalį palikėjo turto². Šioje, kaip ir kiekvienoje byloje, turinčioje tarptautinį elementą (šiuo atveju paveldimas turtas yra skirtingose valstybėse, o palikėjo gyvenamoji vieta nėra aiškiai nuspėjama), visų pirma turi būti atsakyta į du klausimus: 1) ar Prancūzijos teismas yra kompetentingas spręsti šį ginčą? 2) kuri teisė – Prancūzijos ar Kalifornijos – taikytina sprendžiant šį ginčą?

Nustatyti kompetentingą teismą yra pirmas žingsnis įvertinant palikėjo paskutinę gyvenamąją vietą, o tai yra pagrindinis jungiamasis kriterijus sprendžiant jurisdikcijos klausimą tokio pobūdžio byloje, o vėliau ir parenkant taikytiną teisę. Pavyzdžiui, Paris Nanterre Aukštesnės instancijos teismas 2019 m. gegužės 28 d. sprendimu nustatė, kad Johnny Hallyday paskutinė įprastinė gyvenamoji vieta buvo Prancūzijoje, todėl šios valstybės teismas yra kompetentingas nagrinėti artisto paveldėjimo bylą ir jai atitinkamai taikytina Prancūzijos teisė³.

Be to, nustatyti kompetentingą teismą yra aktualu ir procesiškai, mat skirtingose valstybėse civilinio proceso taisyklės, apibrėžiančios teismo funkcijas ir šalių padėtį tarptautinio paveldėjimo byloje, yra skirtingos.

Viešosios tvarkos išlyga, vertinant, ar tam tikros kitoje valstybėje sudaryto dokumento (pavyzdžiui, testament) ar priimto sprendimo nuostatos neprieštarauja bylą nagrinėjančio teismo valstybės viešajai tvarkai, nebėra tokia lokali. Vien materialiosios teisės skirtumai, jei jais nesiekiami apsaugoti tam tikrų fundamentalių vertybių ir žmogaus teisių, neturėtų būti ginami viešosios tvarkos išlyga⁴.

¹ Prancūzijos kasacinio teismo I civilinės kolegijos 2017 m. rugsėjo 27 d. sprendimas Nr. 16-13151 ir Prancūzijos kasacinio teismo I civilinės kolegijos 2017 m. rugsėjo 27 d. sprendimas Nr. 16-17198.

² [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.youscribe.com/BookReader/Index/3010685/?documentId=3365322>>.

³ [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.bfmtv.com/police-justice/heritage-de-johnny-hally-day-ce-que-signifie-la-decision-du-tribunal-de-nanterre-remue-ce-mardi-1700764.html>>.

⁴ Kaip minėta, *Jarre* ir *Colombier* byloje Prancūzijos kasacinis teismas sprendė, kad privalomoji palikimo dalis nepatenka į tarptautinės viešosios tvarkos apibrėžtį, todėl skirtingas teisinis reguliavimas ir skirtingos testatoriaus laisvės ribos nėra pakankama priežastis ginčyti sudarytą testamentą. Taip pat žr.: FONGARO, E., *et les autres. Droit Patrimonial Européen de la Famille*. Lexines, 2013, p. 5–6.

Vis dėlto tam tikro turto paveldėjimui valstybėse gali būti nustatytos specialios išimtinės taisyklės, kurios būtų taikomos neatsižvelgiant į tai, kokia teisė taikoma paveldėjimui⁵, todėl kompetentingo teismo nustatymas gali turėti įtakos sprendžiant dėl turto paveldėjimo apskritai.

Taikytinos teisės klausimas tarptautinį elementą turinčioje byloje yra bene svarbiausias, mat taikytina teisė apibrėžia taisykles, pagal kurias turi būti sprendžiama iškilusi teisinė problema. Tarptautinio paveldėjimo atveju taikytina teisė apibrėžia testamentą sudarymo taisykles ir sąlygas, pagal kurias palikėjas gali paskirstyti savo turtą. Pažymėtina tai, kad šios taikytinos teisės gali skirtis. Todėl visų pirma turi būti nustatoma taikytina teisė testamentui ir turiniui, o nustačius, kad testamentas, kaip dokumentas, sudarytas tinkamai, turi būti sprendžiama, ar testatorius tinkamai paskirstė savo turtą. „Tinkamai“ ar ne lemia taikytina materialioji teisė, kuri nustatoma pagal tarptautinės privatinės teisės normas.

Kadangi testatoriaus valios vertinimas atliekamas *ex post*, tokio pobūdžio bylose yra svarbu išsiaiškinti ne tik tai, kam ir kokią turtą norėjo palikti testatorius, bet ir ar jis suprato ir siekė savo paveldimą turtą paskirstyti pagal vienos ar kitos valstybės teisę⁶. Sutiksime, kad testatorius, sudarydamas testamentą, turėtų numanyti savo laisvės ribas, todėl tinkamai nustatyti taikytiną teisę būsimam paveldėjimui yra teisinė problema, išskylanti kur kas anksčiau, nei atsiranda pats palikimas.

Taigi atsakymas į klausimą, kiek testatorius yra laisvas spręsti dėl savo turto pomirtinio paskirstymo, yra kaip aukso adata, slypinti kiaušinyje. Kiaušinis – taikytina materialioji teisė, jis slepiasi antyje – tarptautinės privatinės teisės taisyklėse. Taigi, siekiant surasti adatą, visų pirma reikia ieškoti anties.

Nuo 2015 m. rugpjūčio 17 d. ES taikomas paveldėjimo reglamentas Nr. 650/2012⁷, kuriame yra sprendžiamas kolizinių teisės normų derinimo klausimas, nustatant, kurios valstybės teismas yra kompetentingas nagrinėti paveldėjimo bylą, kurios valstybės teisė taikytina sprendžiamam klausimui ir kaip turi būti pripažįstami užsienio valstybėje priimti teismo sprendimai. Reglamentas Nr. 650/2012 palengvino „adatos“ paiešką ES erdvėje, nes liko tik viena „antis“, todėl visi, kurie yra saistomi reglamento Nr. 650/2012, taikytiną teisę – „kiaušini“ – pasirinktą pačią. Tačiau testatoriaus laisvės ribų klausimas išliko problemiškas kaip ir anksčiau, mat antyje gali būti daug kiaušinių, slepiančių skirtingo aštrumo aukso adatas. Todėl atsižvelgiant į tai, kurioje valstybėje ir kurios valstybės teisė taikant yra sprendžiamas tokio pobūdžio ginčas, gali kisti testamentą, testatoriaus valios vertinimas ir įpėdinių padėtis.

Šio darbo tikslas – atskleisti testatoriaus laisvės, kaip vieno iš pagrindinių paveldėjimo teisės principų, vystymosi tendencijas skirtingose šalyse ir jos ribojimo galimybes. Šis tikslas pasiekiamas įgyvendinant šiuos uždavinius: 1) įvardyti teismo, kompetentingo nagrinėti testamentą galiojimo klausimą tarptautinio paveldėjimo byloje, parinkimo taisykles; 2) išnagrinėti taikytinos teisės nustatymą testamentui ir formai; 3) atskleisti testatoriaus laisvės institutą ir jos galimą kiekybinį ribojimą – privalomąją palikimo dalį ir kokybinį ribojimą – testamentą nuginčijimą dėl netinkamai pareikštos testatoriaus valios.

Tyrimo objektas – jurisdikcijos ir taikytinos teisės nustatymo taisyklės tarptautinio paveldėjimo byloje vertinant testamentą bei testatoriaus laisvės ir jos ribojimų turinys pagal skirtingų valstybių materialiosios teisės normas.

⁵ Pavyzdžiui, Vokietijoje yra nustatyta speciali ūkininko ūkio paveldėjimo tvarka, siekiant išlaikyti ūkio vientisumą, o Portugalijos civilinio kodekso 1476(1)(a) ir 1485 straipsniuose nustatyta, kad užuofruktą ir naudojimosi daiktu teisės yra tos daiktinės teisės, kurios pasibaigia kartu su jų turėtojo mirtimi (žr. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://e-justice.europa.eu/content_restrictions_on_successions_special_rules-487-pt-lt.do?clang=en>).

⁶ Taikytinos teisės pasirinkimas tarptautinio paveldėjimo byloje yra pakankamai naujas dalykas ir jis turi būti aiškiai išreikštas.

⁷ 2012 m. liepos 4 d. Europos Parlamento ir Tarybos (ES) reglamentas Nr. 650/2012 dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, teismo sprendimų paveldėjimo klausimais pripažinimo ir vykdymo bei autentiškų dokumentų paveldėjimo klausimais priėmimo ir vykdymo bei dėl Europos paveldėjimo pažymėjimo sukūrimo (toliau – reglamentas Nr. 650/2012).

Nurodyti uždaviniai įgyvendinami naudojant šiuos metodus: istorinį, teleologinį, lyginamosios analizės ir sisteminę-analitinę. Istorinis metodas leidžia apžvelgti testatoriaus laisvės vystymosi tendencijas nuo Romos imperijos laikų iki šių dienų, o teleologinis metodas padeda įvertinti skirtingose valstybėse nustatytų taisyklių tikslus ir esmę. Lyginamasis metodas naudojamas analizuojant skirtingų valstybių materialiosios teisės normas, reglamentuojančias testatoriaus laisvę ir jos apribojimus, o sisteminis-analitinis metodas tyrimui reikšmingas apibendrinant materialiosios teisės skirtumus ir panašumus taikant testatoriaus laisvės ribas bei nustatant tam tikrus testatoriaus laisvės apribojimo modelius.

Testatoriaus laisvė ir jos ribos yra plačiai analizuojama užsienio valstybių autorių, o daugėjant tarptautinių paveldėjimo bylų, vis daugiau aptinkama lyginamųjų analizių, gretinant kelių skirtingų valstybių teisinės sistemas ir pagrindinius paveldėjimo principus, pavyzdžiui, JAV ir Prancūzijos. Lietuvoje testatoriaus laisvės problematika nėra plačiau analizuojama kaip ir kiti paveldėjimo teisės klausimai⁸, tačiau, turint omenyje bendras paveldėjimo teisės derinimo tendencijas, yra pravartu išanalizuoti šio principo vystymąsi skirtingose šalyse ir numatyti geriausias tendencijas paveldėjimo teisės vystymui tarptautiniame kontekste.

1. Teismo, kompetentingo nagrinėti testamentą galiojimo klausimą tarptautinio paveldėjimo byloje, parinkimo taisyklės

Pagal reglamentą Nr. 650/2012 paveldėjimo bylą kompetentingas nagrinėti palikėjo paskutinės įprastinės gyvenamosios vietos valstybės teismas, lygiai kaip ir šios valstybės teisė taikytina paveldėjimo klausimams, jei palikėjas nebuvo pasirinkęs savo pilietybės valstybės teisės. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Lietuvoje paveldėjimo bylą pradeda notari, kurie, nors ir atlieka prevencinio teisėjo funkcijas, tačiau nepatenka į reglamente Nr. 650/2012 vartojamą teismo sąvoką, todėl jiems reglamento nustatytos jurisdikcijos taisyklės nėra privalomos⁹. Vis dėlto nesutikčiau su pozicija, kad notarų, kurie veikia laisvai ir nepriklausomai vykdydami „malonės“ (angl. *grace*) procedūras, bet kurie nėra įgalioti spręsti ginčytinų klausimų, kompetencija tvarkyti paveldėjimo bylas ir toliau nustatoma pagal šalies nacionalinę teisę¹⁰, nes tai prieštarautų paties reglamento Nr. 650/2012 tikslams užtikrinti vientisą ir paprastesnę tarptautinio paveldėjimo bylos eigą¹¹.

⁸ Lietuvoje su testatoriaus laisve susijusius klausimus daugiausia analizuoja notari, pavyzdžiui, S. Šaltauskienė, M. Statkevičius, V. Majūtė, o mokslininkai, pavyzdžiui, V. Gaivenis, A. Valiulis, A. Vileita, D. Bublienė, L. Augutytė-Kamarauskienė, pasisako gana fragmentiškai, apžvelgdami bendrus paveldėjimo pagal testamentą principus ar tam tikrus klausimus, tokius kaip tarptautinis paveldėjimas.

⁹ AUGUTYTĖ-KAMARAUSKIENĖ, L. Tarptautinis paveldėjimas. Iš *Paveldėjimo teisė*. Lietuvos notarų rūmai, 2018.

¹⁰ POPESCU, D. A. Guide on international private law in succession matters, 2014 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.notaries-of-europe.eu/files/publications/Guide%20de%20droit%20international%20prive%20des%20successions%20FR.pdf>>, p. 30–32.

¹¹ Toks reglamento Nr. 650/2012 nuostatų dėl jurisdikcijos netaikymas notarams kelia daug diskusijų ir keblumų siekiant reglamento išsikeltų tikslų. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (toliau – ESTT) 2019 m. gegužės 23 d. sprendimu byloje C-658/17 pažymėjo, kad klausimas, ar atitinkamos valstybės narės notarams privalomos reglamente Nr. 650/2012 nustatytos jurisdikcijos taisyklės, turėtų priklausyti nuo to, ar pagal šį reglamentą jie priskiriami „teismams“ (44 punktas). Laikytina, kad institucija vykdo teismines funkcijas, kai ji gali būti kompetentinga kilus ginčui dėl paveldėjimo (56 punktas). Notari Lenkijoje, ESTT nuomone, veiklą vykdo bendru suinteresuotų šalių prašymu (59 punktas) kaip laisvosios profesijos atstovai (60 punktas), todėl tokia veikla negali būti laikoma susijusia su teisminių funkcijų vykdymu (61 punktas). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, kreipęsis į ESTT dėl prejudicinio sprendimo byloje C-80/19, taip pat prašo išaiškinti, ar Lietuvos notari gali būti prilyginti „teismams“ pagal reglamento prasmę, o jeigu ne, ar Lietuvos notari turi teisę, netaikydami bendrosios jurisdikcijos taisyklės, išduoti paveldėjimo pažymėjimus. Galbūt šioje byloje ESTT suformuos aiškesnę poziciją dėl reglamento Nr. 650/2012 įtvirtintų jurisdikcijos taisyklių taikymo ir notarams.

1.1. Bendroji jurisdikcijos taisyklė pagal paskutinę įprastinę palikėjo gyvenamąją vietą

Taigi kiekvienoje tarptautinio paveldėjimo byloje pirmas ir bene svarbiausias sprendžiamas klausimas yra palikėjo paskutinė įprastinė gyvenamoji vieta. Reglamente Nr. 650/2012 nepateikiama šio jungiamojo kriterijaus apibrėžimo, nustatyti tik kai kurie rekomendaciniai aspektai, tad kiekvienu atveju reikia individualiai vertinti, kur buvo palikėjo socialinių, ekonominių, šeiminių ir emocinių interesų centras.

Nustatant palikėjo paskutinę įprastinę gyvenamąją vietą, visų pirma turėtų būti atsižvelgiama į gyvenimo vienoje ar kitoje valstybėje trukmę ir reguliarumą, nes būtent šie du aspektai galėtų užtikrinti stabilesnę palikėjo ryšį su atitinkama teisine sistema. Tačiau dabar vis labiau populiarėjant nesėsliam daugelio žmonių gyvenimo būdui, vien buvimo tam tikroje valstybėje trukmė nėra daug žadantis kriterijus, siekiant nustatyti palikėjo paskutinąją gyvenamąją vietą.

Nekilnojamasis turtas, gyvenimo sąlygos, profesiniai ryšiai taip pat menkai padeda nustatant paskutinę įprastinę palikėjo gyvenamąją vietą. Ypač šiais skaitmenizacijos laikais, kai žmogaus darbo vieta yra jo nešiojamasis kompiuteris, socialiniai ryšiai formuojasi ir aktyviau palaikomi socialiniuose tinkluose, o gyvenimo sąlygos gali kisti priklausomai nuo poreikių ir galimybių.

Reglamente Nr. 650/2012, reaguojant į tokias šių dienų aktualijas, rekomenduojama palikėjo pilietybės ir pagrindinio turto buvimo vietos „gelbėjimosi ratą“ palikėjo paskutinei gyvenamajai vietai nustatyti, tačiau pagal kokius kriterijus apibrėžti pagrindinį turtą nuorodų nepateikia¹².

Vertinant subjektyvius veiksnius, lemiančius palikėjo apsisprendimą vieną ar kitą valstybę laikyti savo pagrindine interesų vieta, taip pat galimas skirtingas tų pačių aplinkybių interpretavimas, atliekamas vertinant palikėjo pasisakymus, nuotraukas ir pan.¹³

Dar vienas svarbus momentas nustatant palikėjo paskutinę įprastinę gyvenamąją vietą, yra neapsiriboti įprastinės gyvenamosios vietos apibrėžtimi tik sprendžiant tarptautinės jurisdikcijos klausimą, bet suderinti ją ir su taikytinos teisės klausimo sprendimu. Jei sprendime kiekvieną klausimą atskirai, galime susidurti su skirtingu aplinkybių vertinimu, nes tarptautinės jurisdikcijos ir taikytinos teisės parinkimo taisyklių suvienodinimas turėjo šiek tiek skirtingus tikslus. Siekiant parinkti tinkamiausią valstybę ir jos teismą ginčui spręsti, įprastinė gyvenamoji vieta kaip pagrindinis kriterijus nustatyta tam, kad būtų galima tiksliau nustatyti kompetentingą teismą toje valstybėje, kurioje tikėtina palikėjas turėjo turto ar kur yra jo įpėdiniai, todėl paveldėjimo tvarkymas bus paprastesnis, greitesnis ir pigesnis¹⁴. Tačiau, sprendžiant taikytinos teisės parinkimo klausimą, pagrindinis dalykas yra nustatyti valstybę, su kuria palikėjas turėjo glaudžiausią ryšį¹⁵. Todėl šiuo atveju daugiau dėmesio turėtų būti kreipiama

¹² Situaciją galima iliustruoti dažnai praktikoje pasitaikančiu atveju, kai Lietuvos Respublikos piliečiai, dirbantys ir gyvenantys užsienio valstybėje, nekilnojamąjį turtą turi Lietuvoje, kurioje leidžia vasaros atostogas. Vis dėlto turtas, pririšantis asmenį prie konkrečios valstybės, turėtų būti siejamas su jo kasdieniu gyvenimu, ypač atkreipiant dėmesį į palikėjo ir jo šeimos interesų buvimą vietą.

¹³ Pavyzdžiui, ar tai, kad Johnny Hallyday persikėlė į JAV, kur patogesnis gyvenimas, geresnė mokesčių sistema ir palankesnės sąlygos jo mažųjų dukterų ugdymui, leidžia teigti, kad būtent ši šalis buvo artimiausios susijusi su dainininku nei Prancūzija? Kaip matyti iš Paris Nanterre aukštesnės instancijos teismo 2019 m. gegužės 28 d. paskelbto sprendimo, Prancūzijos teismas, įvertinęs daugelį faktinių aplinkybių, sprendė, kad būtent Prancūzija, o ne JAV buvo paskutinė įprastinė atlikėjo gyvenamoji vieta. Žinoma, sprendimas yra skundžiamas aukštesnės instancijos teismui, nes toks įprastinės gyvenamosios vietos nustatymas reiškia ir Prancūzijos teisės taikymą Johnny Hallyday paveldėjimo byloje, o tai keičia visą paveldėjimo struktūrą, nes į įpėdinių ratą yra įtraukiami ne tik testamentiniai, bet ir teisę į privalomąją palikimo dalį turintys įpėdiniai, vyresnieji artisto vaikai (žr., pvz., [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.tellerreport.com/news/2019-05-28---the-biological-children-of-johnny-hallyday-win-the-first-legal-battle-against-the-singer-s-widow-.Hk-5UWj6E.html>>).

¹⁴ GAUDEMET-TALLON, H. Les règles de compétence judiciaire dans le règlement européen sur les Successions. In KHAIRALLAH, G.; REVILLARD, M. (eds.). *Droit européen des successions internationales: Le règlement du 4 juillet 2012*, Paris, 2013, p. 127

¹⁵ Žr. reglamento Nr. 650/2012 preambulės 7 ir 23 punktus.

ne tik į objektyvius, bet ir į subjektyvius veiksnius, atskleidžiančius palikėjo santykį su konkrečios valstybės socialine ir teisine tvarka. Kadangi negali būti nustatytos dvi skirtingos įprastinės gyvenamosios vietos valstybės parenkant kompetentingą teismą ir taikytiną teisę, siekiant tinkamai nustatyti palikėjo paskutinę įprastinę gyvenamąją vietą turėtų būti atsižvelgiama į šiuos abu pirmiau paminėtus tikslus¹⁶. Tokį argumentą sustiprina ir tai, jog reglamentu Nr. 650/2012 buvo siekiama įtvirtinti *ius ir forum* vienovę, kad paveldėjimo byla nagrinėjantis teismas taikytų savo, jam geriausiai žinomą teisę¹⁷.

1.2. Subsidiarios jurisdikcijos taisyklė

Reglamentas Nr. 650/2012 yra universalus taikymo teisės aktas, t. y. jis taikomas ne tik visiems ES erdvėje, išskyrus Daniją, JK ir Airiją, kurios neprisijungė prie reglamento, gyvenantiems asmenims, bet ir visiems kitiems asmenims, gyvenantiems ne ES erdvėje, jei paveldėjimo byla buvo pradėta ES valstybėje narėje, kurioje taikomas reglamentas (subsidiarios jurisdikcijos ar *forum necessitatis* atveju).

Tais atvejais, kai tarptautinio paveldėjimo byloje nustatoma, kad palikėjo paskutinė įprastinė gyvenamoji vieta buvo ne ES valstybėje narėje, prisijungusioje prie reglamento Nr. 650/2012, ES valstybės narės teismas vis tiek gali turėti jurisdikciją spręsti dėl viso palikėjo turto paveldėjimo pagal reglamento Nr. 650/2012 įtvirtintą subsidiarios jurisdikcijos taisyklę, jei palikėjas turi valstybėje narėje turto ir yra šios valstybės narės pilietis (reglamento Nr. 650/2012 10 straipsnio 1 dalies a) punktas). Reglamente Nr. 650/2012 nedetalizuojama, nei kokį turtą – kilnojamąjį ar nekilnojamąjį, nei kokių momentu – mirties ar kreipimosi į teismą palikėjas turėjo valstybėje narėje turėti, kad šios teismas turėtų jurisdikciją spręsti dėl palikėjo turto paveldėjimo¹⁸.

Reglamente Nr. 650/2012 įtvirtinta subsidiari jurisdikcija aktuali ir Lietuvos Respublikos piliečių, gyvenančių JK ar Airijoje, paveldėjimo atveju. Kaip žinoma, šioms valstybėms reglamentas nėra taikomas, tačiau daugelis emigravusių Lietuvos Respublikos piliečių turi nekilnojamojo turto Lietuvoje ir išlaiko Lietuvos Respublikos pilietybę. Kadangi JK po išstojimo iš ES bus trečioji valstybė, Lietuvos teismai turėtų turėti jurisdikciją spręsti dėl mirusių Lietuvos Respublikos piliečių turto paveldėjimo net ir tuo atveju, jei palikėjų paskutinė įprastinė gyvenamoji vieta buvo JK¹⁹. Tačiau tais atvejais, kai byla susijusi

¹⁶ Atkreiptinas dėmesys į tai, kad viena valstybė kaip palikėjo įprastinė gyvenamoji vieta turi būti nustatoma tiek kompetentingam teismui, tiek taikytinai teisei parinkti, tačiau ar palikėjas gali turėti tik vieną įprastinės gyvenamosios vietos valstybę Lietuvos Aukščiausiasis Teismas prašo išaiškinti ESTT byloje C-80/19.

¹⁷ Pagal bendrą taisyklę jurisdikciją spręsti dėl viso paveldėjimo turi palikėjo paskutinės įprastinės gyvenamosios vietos teismas (reglamento Nr. 650/2012 4 straipsnis), taikydamas savo teisę (reglamento Nr. 650/2012 21 straipsnio 1 dalis), jei palikėjas nepasirinko paveldėjimui taikyti jo pilietybės valstybės teisę (reglamento Nr. 650/2012 22 straipsnis) ar nustatoma, kad kita valstybės buvo glaudžiau susijusi su palikėju nei jo paskutinė įprastinė gyvenamoji vieta (reglamento Nr. 650/2012 21 straipsnio 2 dalis). Tuo atveju, jei palikėjas buvo pasirinkęs paveldėjimui taikyti jo pilietybės valstybės teisę, reglamente numatoma galimybė perduoti šiai valstybei ir jurisdikciją spręsti dėl palikimo (reglamento Nr. 650/2012 5 straipsnis).

¹⁸ Iš to išplauktų, kad net ir tuo atveju, jei būtų nuspręsta, kad Johnny Hallyday paskutinė įprastinė gyvenamoji vieta buvo JAV, tai, jog Johnny Hallyday turėjo turto (nekilnojamojo ir kilnojamojo) Prancūzijoje ir buvo šios valstybės pilietis, suteikia Prancūzijos teismui subsidiarią jurisdikciją spręsti dėl viso dainininko palikimo.

¹⁹ Atkreiptinas dėmesys, kad Notarų rūmai, atsižvelgdami į tai, jog reglamento Nr. 650/2012 nustatytos jurisdikcijos taisyklės taikomos teismams, o Lietuvos notariai nėra prilyginami teismams, todėl jiems vadovautis reglamento nustatytomis taisyklėmis nėra privalu (šis klausimas turėtų būti patikslintas ESTT byloje C-80/19), teikdami rekomendacijas nurodo, kad kai palikėjo įprastinė gyvenamoji vieta buvo valstybėje, kurioje netaikomas reglamentas, turi būti vadovaujama šių valstybių nacionalinės teisės normomis. Taigi, jei palikėjo nuolatinė gyvenamoji vieta buvo JK, viso kilnojamojo turto ir nekilnojamojo turto, esančio JK, paveldėjimui taikoma JK teisė, o nekilnojamojo turto, esančio kitose valstybėse, paveldėjimui taikoma nekilnojamojo turto buvimo vietos teisė. Tais atvejais, kai paveldėjimo santykiams yra taikytina Lietuvos teisė, pvz., pagal CK 1.62 straipsnio 1 dalį nekilnojamojamam turtui, esančiam Lietuvoje, Notarų rūmų nuomone, Lietuvos notaras turi teisę tvarkyti paveldėjimo bylą ir išduoti paveldėjimo teisės liudijimą į Lietuvoje esantį nekilnojamojį daiktą, žr.: *Notariatas*, 2018, nr. 27, p. 44.

su skirtingomis ES valstybėmis narėmis, pavyzdžiui, Prancūzija, Vokietija ir Lietuva, kompetentingas teismas turi būti parenkamas tik pagal reglamento Nr. 650/2012 įtvirtintą paskutinės palikėjo gyvenamosios vietos kriterijų, išskyrus atvejus, kai palikėjas pasirinko kitaip (reglamento Nr. 650/2012 5 straipsnis).

Paminėtina ir kita svarbi nuostata, leidžianti ES valstybės narės teismui nagrinėti paveldėjimo bylą net ir tuo atveju, jei palikėjas neturėjo paskutinės įprastinės gyvenamosios vietos ES valstybėje narėje. Kaip minėta, reglamento Nr. 650/2012 10 straipsnyje įtvirtinta, kad ES valstybės narės teismas gali turėti jurisdikciją, jei palikėjas turėjo toje valstybėje narėje turto. Jei palikėjas neturi tos valstybės narės pilietybės, valstybės narės teismas vis tiek turi teisę spręsti dėl viso palikimo, jei palikėjo ankstesnė įprastinė gyvenamoji vieta buvo toje valstybėje narėje su sąlyga, kad kreipimosi į teismą metu nuo įprastinės gyvenamosios vietos pasikeitimo yra praėję ne ilgiau kaip penkeri metai (reglamento Nr. 650/2012 10 straipsnio 1 dalies b) punktas). Šiuo atveju yra nelabai suprantamas reglamento kūrėjų tikslas įprastinės gyvenamosios vietos pasikeitimo atskaitos tašku laikyti kreipimosi į teismą, o ne palikėjo mirties momentą, nes tokiu atveju yra sutrumpinamas įprastinės gyvenamosios vietos pasikeitimo laikas. Tačiau, jei, pavyzdžiui, JAV pilietis bus įgijęs Lietuvoje turto, čia gyvenęs, dirbęs ir turėjęs įprastinę gyvenamąją vietą, tačiau vėliau grįžęs į tėvynę ir ten numiręs, Lietuvos teismas galėtų spręsti dėl viso šio asmens palikimo, jei nuo jo įprastinės gyvenamosios vietos pasikeitimo nebūtų praėję penkeri metai, iki jo įpėdiniai kreiptųsi į teismą dėl paveldėjimo bylos sprendimo.

Net ir tuo atveju, jei nė viena ES valstybės narė, kurioje palikėjas turėjo turto, nėra palikėjo pilietybės ar ankstesnės įprastinės gyvenamosios vietos valstybė, šios valstybės narės teismas turi jurisdikciją spręsti dėl jos teritorijoje esančio turto paveldėjimo (reglamento Nr. 650/2012 10 straipsnio 2 dalis)²⁰. Pavyzdžiui, tas pats JAV pilietis Lietuvoje nebuvo įgijęs įprastinės gyvenamosios vietos, bet čia turėjo turto, tokiu atveju Lietuvos teismas turėtų jurisdikciją spręsti dėl šio turto paveldėjimo. Tai rodo ES politinę valią spręsti dėl savo teritorijoje esančio turto ir taip reguliuoti jo apyvartą, tačiau tai dar nereiškia, kad dėl šio turto visais atvejais bus sprendžiama taikant ES valstybės narės materialiosios teisės nustatytas paveldėjimo taisykles, kurios pagal bendrą taisyklę yra palikėjo paskutinės įprastinės gyvenamosios vietos valstybės teisė.

Atsižvelgiant į reglamento Nr. 650/2012 nuostatas, bendroji jurisdikcijos taisyklė – pagal palikėjo paskutinę įprastinę gyvenamąją vietą ir subsidiarioji jurisdikcijos taisyklė, jei palikėjo įprastinė gyvenamoji vieta buvo trečiojoje šalyje, yra pagrindinės kompetentingo teismo parinkimo taisyklės.

1.3. Jurisdikcija pagal palikėjo pasirinktą paveldėjimui taikytiną jo pilietybės valstybės teisę

Jurisdikcijos nustatymas pagal palikėjo pasirinktą paveldėjimui taikytiną jo pilietybės valstybės teisę galimas tik tokiu atveju, jei pasirinktoji teisė yra valstybės narės teisė ir dėl tokios jurisdikcijos taisyklės taikymo susitarė visos suinteresuotos šalys byloje, arba vieno iš proceso dalyvių prašymu, jei kompetentingas teismas nustato, kad valstybės narės, kurios teisė pasirinkta, teismai labiau tinka, atsižvelgiant į praktines paveldėjimo aplinkybes, pavyzdžiui, šalių įprastinę gyvenamąją vietą ir turto buvimo vietą, sprendimui dėl paveldėjimo priimti (reglamento Nr. 650/2012 5-7 straipsniai). Todėl, pavyzdžiui, jei Lietuvoje įprastinę gyvenamąją vietą turėjęs JAV pilietis būtų pasirinkęs jo paveldėjimui taikyti savo pilietybės, t. y. JAV kurios nors valstijos, teisę, joks bylos šalių susitarimas dėl jurisdikcijos perkėlimo už Atlanto nebūtų galimas. Tai tik dar kartą patvirtina išvadą, kad pagrindinis reglamento Nr. 650/2012 kūrėjų tikslas buvo išlaikyti jurisdikciją ES viduje.

²⁰ Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad pagal CPK 786 straipsnį Lietuva turi išimtinę jurisdikciją spręsti tik dėl Lietuvoje esančio nekilnojamojo turto, tačiau reglamente Nr. 650/2012 neapibrėžiamas turtas, dėl kurio palikimo ES valstybės narės teismas gali priimti sprendimą.

Vis dėlto reglamente Nr. 650/2012 numatomi tam tikri proceso apribojimai tuo atveju, jei ES valstybės narės teismas, kompetentingas tarptautinio paveldėjimo byloje, turi nuspręsti ir dėl trečiojo valstybėje esančio turto. Vienos iš šalių prašymu teismas gali nuspręsti nepriimti sprendimo dėl vienos ar daugiau tokio turto dalių, jei manoma, kad jo sprendimas dėl tokio turto nebus pripažintas ir kai taikoma – nebus paskelbtas vykdytinu toje trečiojoje valstybėje (reglamento Nr. 650/2012 12 straipsnis). Ši nuostata iš esmės prieštarauja reglamento Nr. 650/2012 paveldėjimo vieningumo principui spręsti dėl viso palikimo iš esmės²¹, tačiau ji buvo įtvirtinta siekiant išvengti kelių valstybių prieštaraujančių sprendimų²². Tokiu atveju teismas turėtų dalyti tik jo kompetencijai priklausančią turtą.

Taigi kompetentingo teismo parinkimas tarptautinio paveldėjimo bylai spręsti yra pirmas žingsnis, tačiau galintis sukelti nemažą sumaištį sprendžiant dėl palikėjo įprastinės gyvenamosios vietos valstybės, mat šis klausimas itin aktualus parenkant paveldėjimui taikytiną teisę, jei palikėjas nebuvo pasirinkęs kitaip. Būtent taikytinos teisės klausimas ir nulemia testatoriaus laisvės ribas ir jos galimus apribojimus.

2. Taikytinos teisės nustatymas testamentu turiniui, formai ir sąlygoms

Paveldėjimu siekiama tenkinti palikėjo valią tvarkant jo asmeninį turtą. Net ir esant paveldėjimui pagal įstatymą preziumuojama, kad būtent tokia pirmenybės tvarka vidutinis palikėjas paskirstytų savo turtą – visų pirma vaikams, tėvams, sutuoktiniui, o paskui tolimesniems giminaičiams. Kita vertus, paveldėjimas pagal įstatymą, o ypač privalomoji palikimo dalis, atspindi palikėjo šeimos pareigas. Todėl kiekvienu atveju yra būtina nustatyti, ar palikėjas paliko testamentą, pagal kurį turėtų būti tvarkomas jo palikimas galbūt kitaip, nei preziumuojama pagal įstatymą, ir ar testatoriaus laisvė spręsti neprieštarauja jo pareigoms pagal įstatymą, t. y. ar jo pomirtinis turto paskirstymas neapriboja įstatymo nustatytų asmenų teisės į privalomąją palikimo dalį.

Esant tarptautiniam paveldėjimui taikytina teisė nustato taisykles, pagal kurias yra sprendžiama tiek dėl testamentu turinio, tiek dėl testamentu formos galiojimo. Kadangi tarptautinė privatinė teisė derina tik kolizines teisės normas, o pats materialiosios teisės turinys yra gana skirtingas įvairiose valstybėse, todėl priklausomai nuo pasirinktos taikytinos teisės skirtingose valstybėse gali galioti nevienodos apimties testamentas.

Iki reglamento Nr. 650/2012 įsigaliojimo taikytina teisė buvo parenkama pagal kiekvienos su nagrinėjamu klausimu susijusios valstybės tarptautinės privatinės teisės normas, kurios dažnai nustatydavo skirtingus jungiamuosius kriterijus, pavyzdžiui, paveldėjimui taikytina teisė būdavo nustatoma pagal palikėjo pilietybę, nuolatinę gyvenamąją vietą ar turto buvimo vietą. Taikyti tarptautinės privatinės teisės taisykles turėdavo teismas, kurio žinioje atsidurdavo byla, tačiau jei klausimas būdavo sprendžiamas kelių valstybių teismuose, pavyzdžiui, vienoje dėl to, kad joje buvo paskutinė palikėjo gyvenamoji vieta, o kitoje pagal palikėjo pilietybę, tai taikytina teisė tam pačiam klausimui spręsti galėdavo būti skirtinga ir pasiekiamas rezultatas taip pat. Tokiu atveju ne tik įpėdiniai niekada nebuvo tikri, ar paskutinė palikėjo valia turės teisinę galią, bet ir pats palikėjas negalėjo būti tikras, ar jo pareikšta valia ir laisvė pačiam spręsti dėl pomirtinio turto paskirstymo nebus apribota ir pakeista dėl kitokios taikytinos teisės taisyklių.

Reglamento Nr. 650/2012 20 straipsnyje įtvirtintas visuotinis pagal šį reglamentą nustatytos teisės taikymas, neatsižvelgiant į tai, ar ši teisė yra valstybės narės teisė, o reglamento 21, 22 straipsniuose

²¹ Reglamento Nr. 650/2012 preambulės 37 punktą, 21 straipsnio 1 dalis.

²² Pavyzdžiui, šiame straipsnyje aptariamoje Johnny Hallyday paveldėjimo byloje, nesvarbu, kad Paris Nanterre aukštesnės instancijos teismas 2019 m. gegužės 28 d. sprendimu nustatė, kad atlikėjo įprastinė gyvenamoji vieta buvo Prancūzijoje, todėl pagal bendrąją taisyklę Prancūzijos teismas prisiima jurisdikciją nagrinėti bylą, vienos iš šalių, pavyzdžiui, paskutiniosios dainininko sutuoktinės Laeticia, prašymu Prancūzijos teismas galėtų nespęsti dėl JAV esančio dainininko turto paveldėjimo.

nustatytas paveldėjimo vieningumo principas, t. y. kad pagal šį reglamentą nustatyta teisė taikoma visam palikimui. Paveldėjimui taikytina teisė apima beveik visus su paveldėjimu susijusius klausimus nuo sąlygų paveldėti nustatymo (23 straipsnio 2 dalies a, c, d punktai) iki paveldimo turto paskirstymo (23 straipsnio 2 dalies b, e, f, h, i, g, j). Todėl pagal reglamento Nr. 650/2012 nuostatas parinkta paveldėjimui taikytina teisė apibrėš ir testatoriaus laisvės ribas.

Kitaip nei jurisdikcijos taisyklės, taikytiną teisę reglamentuojančios reglamento Nr. 650/2012 nuostatos taikomos ir notarams, tvarkantiems paveldėjimo bylas. Tai yra ypač svarbu, nes būtent notarai daugeliu atvejų yra atsakingi už testamentą tvirtinimą ir saugojimą. Tad jei notaras Lietuvoje pradeda paveldėjimo bylą, kurioje yra tarptautinis elementas (palikėjo gyvenamoji vieta, turtas užsienio valstybėje ar palikėjo, gyvenusio Lietuvoje, pilietybė yra ne Lietuvos Respublikos), spręsti, kas ir kaip turi teisę paveldėti, t. y. kokią teisę taikyti, turi būti nustatoma ne pagal nacionalinės teisės normas, o pagal reglamento nuostatas.

Tuo atveju, kai palikėjas paliko testamentą, taikytina teisė svarbi 1) siekiant įvertinti, ar testamentas apskritai galioja, ir 2) siekiant įvertinti testamentą sąlygas, pavyzdžiui, kaip šiame straipsnyje aptariamame pavyzdyje, ar Johnny Hallyday turėjo teisę atimti paveldėjimo teisę iš savo dviejų vyresniųjų vaikų. Taigi, vertinant testatoriaus laisvės ribas ir jo galėjimą atlikti savo turto pomirtinį paskirstymą, yra išskiriama testamentą turiniui ir formai bei testamentą sąlygoms, paveldėjimui taikytina teisė. Pažymėtina, kad pagal reglamentą Nr. 650/2012 šios teisės gali būti skirtingos.

2.1. Testamentą turiniui ir formai taikytina teisė

Reglamente Nr. 650/2012 nustatyta, kad, sprendžiant dėl testamentą turinio galiojimo, taikoma ta teisė, kuri būtų buvusi taikoma, jei testatorius būtų miręs testamentą sudarymo metu, t. y. įprastinės palikėjo gyvenamosios vietos testamentą sudarymo metu, o ne paskutinės įprastinės gyvenamosios vietos, kuri būtų taikoma pagal bendrą taisyklę palikimui tvarkyti, teisė (reglamento Nr. 650/2012 24 straipsnio 1 dalis) arba palikėjo pilietybės valstybės teisė, jei palikėjas tokią pasirinko (reglamento Nr. 650/2012 24 straipsnio 2 dalis). Taip buvo siekiama tam tikro teisinio tikrumo, kad testatorius, sudarydamas testamentą, būtų tikras, kad jis galios jo mirties atveju, nepaisant galimo faktinių aplinkybių pasikeitimo.

Reglamento Nr. 650/2012 26 straipsnyje detalizuojami reikalavimai testamentą turiniui, kad testamentas galiojotų. Visų pirma tai palikėjo galėjimas sudaryti testamentą. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos pilietis, ilgą laiką gyvenęs Vokietijoje, būdamas 17 metų sudarė testamentą. Vėliau persikėlė gyventi į Lietuvą ir čia mirė. Sprendžiant dėl jo testamentą turinio galiojimo, būtų svarbu įvertinti, ar Vokietijos teisė, kuri, kaip įprastinės gyvenamosios vietos teisė, buvo taikoma jo testamentą sudarymo metu, leidžia sudaryti testamentą pilnametystės nesulaukusiems asmenims. Kadangi Vokietijos teisė nedraudžia tokiems asmenims pareikšti savo valią dėl turto tvarkymo po jų mirties²³, nepilnamečio sudarytas testamentas galiojotų, nepaisant to, kad pagal paskutinės palikėjo įprastinės gyvenamosios vietos, t. y. Lietuvos, teisę tik pilnamečiai asmenys turi teisę sudaryti testamentą²⁴. Kiti klausimai, susiję su testamentą turiniu, kad testamentas galiojotų, taip pat susiję su tuo, ar testatorius galėjo palikti turtą nurodytiems asmenims, pavyzdžiui, jį gydžiusiam gydytojui, ar buvo tinkami testatoriaus atstovai,

²³ Vokietijos civilinio kodekso 2229 straipsnyje nustatyta, kad 16 metų sulaukęs asmuo gali sudaryti testamentą be jo atstovų sutikimo. Pažymėtina, kad nepilnamečiai testamentus gali sudaryti ir dar kai kuriose ES valstybėse narėse, pavyzdžiui, Estijoje nuo 15 m., Kroatijoje nuo 16 m. (žr. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://e-justice.europa.eu/content_general_information-166-lt.do>).

²⁴ CK 5.15 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad testamentą gali sudaryti tik veiksnius šioje srityje asmuo, o pagal CK 2.5 straipsnį asmuo įgyja visišką veiksnumą sulaukęs pilnametystės, išskyrus atvejus, kai jam buvo leista sudaryti santuoką anksčiau ar jis buvo emancipuotas CK 2.9 straipsnio pagrindu.

pagal kokią teisę turėtų būti aiškinamas testamentas ir visi kiti klausimai, susiję su sukčiavimu, apgaule ir kitais neteisėtais veiksmais, galėjusiais paveikti testatoriaus valią.

Testamento formai, kad jis galiotų, reglamente Nr. 650/2012 nustatytos dvi pagrindinės taisyklės, pirma, kad testamentas turi būti sudarytas raštu, antra, jo forma turi būti tinkama bent pagal vieną iš reglamento Nr. 650/2012 27 straipsnio 1 dalyje nurodytų teisių, pavyzdžiui, pagal valstybės, kurioje sudarytas testamentas, teisę (paprastai testamentas sudaromas testatoriaus įprastinės gyvenamosios vietos jo sudarymo metu valstybėje, todėl dažniausiai testamentų formai ir turiniui taikytina teisė sutaps) ar valstybės, kurios pilietis yra testatorius ar vienas iš asmenų, dėl kurių sudarytas testamentas, testamentų sudarymo ar mirties momentu, ar valstybės, kurioje bent vienas iš šių asmenų turėjo nuolatinę (angl. k. *domicile*) ar įprastinę gyvenamąją vietą (angl. k. *habitual residence*) testamentų sudarymo ar mirties momentu (atsižvelgdami į šiandienio gyvenimo aktualijas ir žmonių nesėslų gyvenimo būdą, kai testamentas gali būti sudaromas atostogų metu ar tiesiog internetu, reglamento Nr. 650/2012 kūrėjai sprendžiant testamentų galiojimo klausimą turėjo rasti alternatyvių kriterijų, kurie leistų užtikrinti tam tikrą teisinį tikrumą ir padėtų išvengti piknaudžiavimo teise).

Pavyzdžiui, testatorius, Lietuvos Respublikos pilietis, ilgą laiką gyveno JK, Anglijoje, o sulaukęs pensinio amžiaus, persikėlė į Portugaliją, kur savo ranka surašė testamentą. Jis turėjo nekilnojamojo ir kilnojamojo turto visose trijose šalyse. Jam mirus, įpėdiniai pateikė testamentą patvirtinti Lietuvos teismui (pagal subsidiarios jurisdikcijos taisyklę ir CK 5.30 straipsnį, 5.31 straipsnio 3 dalį). Šiuo atveju, jei būtų taikoma Portugalijos, kaip testamentų sudarymo vietos, teisė, testamentas negaliotų, nes Portugalijoje nėra leidžiami tokie asmeniniai ar dar kitaip holografiniai testamentai²⁵. Lygiai tas pats, jei būtų taikoma testatoriaus nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės (*domicilės*), šiuo atveju tikėtina JK, Anglijos, jei testatorius buvo įgijęs ir nepraradęs *domicilės* šioje valstybėje persikeldamas gyventi į Portugaliją, teisė, pagal kurią taip pat nėra leidžiami tokie testamentai. Tačiau pagal reglamentą Nr. 650/2012 pasirinktinai leidžiama taikyti ir testatoriaus pilietybės valstybės teisę, šiuo atveju Lietuvos, todėl toks testatoriaus ranka surašytas ir pasirašytas testamentas galiotų, jei jį patvirtintų teismas²⁶. Tai rodo reglamento Nr. 650/2012 kūrėjų tikslą užtikrinti, kad būtų gerbiama testatoriaus valia, nesvarbu, kurioje valstybėje sudarytas testamentas, todėl testamentų formai taikytina teisė gali būti parenkama pagal kelis alternatyvius kriterijus.

Testamentų formai taip pat gali būti taikoma ir palikėjo nekilnojamojo turto buvimo vietos valstybės teisė, tačiau šiuo atveju, jei testamentas galiotų tik pagal šį kriterijų, tai jis ne visais atvejais galėtų būti taikomas visam palikimui, jei valstybė, kurioje yra kitas turtas, nepripažįsta atitinkamos testamentų formos²⁷.

Testamentų forma labai svarbi paveldėjimo teisiniuose santykiuose, nes ji atlieka įrodomąją funkciją, siekiant nustatyti testatoriaus tikruosius ketinimus, išpėjamąją funkciją, siekiant parodyti testatoriui

²⁵ Portugalijos civilinio kodekso 2204 straipsnyje nustatyta, kad yra leidžiami tik vieši, sudaryti notaro, arba uždari testamentai, kurie taip pat turi būti patvirtinti notaro.

²⁶ CK 5.30 straipsnyje įtvirtinamas asmeninis – testatoriaus ranka surašytas ir pasirašytas testamentas, o 5.31 straipsnio 4 dalis numatyta, kad įstatymo nustatyta tvarka neperduotas saugoti testamentas po testatoriaus mirties ne vėliau kaip vienerius metus turi būti pateiktas teismui patvirtinti.

²⁷ Atkreiptinas dėmesys į tai, kad, vertinant testamentų galiojimą, turi būti pirmiausiai taikomos reglamento Nr. 650/2012 nuostatos, todėl Notarų rūmai netiksliai nurodė, kad vertinant Australijos ir Lietuvos Respublikos pilietės Australijoje sudaryto testamentų galiojimą, turi būti taikoma CK 1.61 straipsnio 2 dalis, kurioje numatyta, jog testamentas dėl nekilnojamojo daikto, taip pat tokio testamentų pakeitimas ar panaikinimas galioja, jeigu jų forma atitinka nekilnojamojo daikto buvimo vietos valstybės teisę. Kadangi testamentas neatitiko Lietuvos Respublikos teisės reikalavimų, Notarų rūmai nurodė, kad nekilnojamas turtas, esantis Lietuvoje, nėra paveldimas pagal pateiktą testamentą, jis paveldimas pagal įstatymą, žr.: *Notariatas*, 2018, Nr. 27, p. 47.

šio dokumento ir atliekamo veiksmo svarbą, bei apsaugos funkciją, siekiant apsaugoti testatorių nuo galimo piknaudžiavimo testamento vykdymo metu²⁸.

2.2. Testamento sąlygoms taikytina teisė

Išsprendus testamento galiojimo turinio, t. y. kas turi teisę jį sudaryti, ir formos klausimą, reikia įvertinti pačias testamento nuostatas, sąlygas, pavyzdžiui, nuostatas dėl paveldėjimo teisės atėmimo, kurios turėtų būti aiškinamos pagal paveldėjimui taikytiną teisę (reglamento Nr. 650/2012 23 straipsnis), t. y. palikėjo paskutinės įprastinės gyvenamosios vietos teisę (reglamento Nr. 650/2012 21 straipsnio 1 dalis), jei palikėjas nepasirinko jo paveldėjimui taikyti jo pilietybės valstybės teisę (reglamento Nr. 650/2012 22 straipsnis), ar jei išimtinu atveju nebus nustatyta, kad su palikėju glaudžiau buvo susijusi kita nei jo paskutinės įprastinės gyvenamosios vietos valstybės teisė (reglamento Nr. 650/2012 21 straipsnio 1 dalis).

Bendra reglamente Nr. 650/2012 įtvirtinta taikytinos teisės parinkimo taisyklė siejama su paskutine įprastine palikėjo gyvenamąja vieta, taip siekiant užtikrinti, kad būtų išsaugotas mirusiojo asmens glaudesnis ryšys su tam tikra socialine, teisine tvarka. Kadangi bendra jurisdikcijos taisyklė taip pat yra nustatyta pagal tokį pat jungiamąjį kriterijų, tokiu būdu yra užtikrinama *ius* ir *forum* vienovė²⁹.

Vis dėlto šiais laikais esant tarptautiniam paveldėjimui gali būti sunku nustatyti paskutinę įprastinę palikėjo gyvenamąją vietą arba ji gali būti ne ES viduje. Pavyzdžiui, jei, priešingai nei 2019 m. gegužės 28 d. priimtu Paris Nanterre aukštesnės instancijos teismo sprendimu, būtų nuspręsta, kad Johnny Hallyday įprastinė gyvenamoji vieta buvo pasikeitusi ir jis gyveno Kalifornijos valstijoje JAV, bet Prancūzijos teismas, kaip kad aptarta ankstesnėje šio straipsnio dalyje, taikytų subsidiarią jurisdikciją ir imtųsi nagrinėti atlikėjo paveldėjimo bylą, taikyti Prancūzijos teisę teismas galėtų tik tuo atveju, jei būtų įrodyta, kad Prancūzija yra glaudžiau susijusi su atlikėju nei jo paskutinės įprastinės gyvenamosios vietos valstybė JAV. Subsidiarios jurisdikcijos atveju, kai palikėjas neturi įprastinės gyvenamosios vietos ES valstybėje narėje, bet kurioje nors valstybėje narėje turi turto, reglamente nedetalizuojama, kokia teisė turėtų būti taikoma paveldėjimui. Vadinasi, taikytina teisė turėtų būti nustatoma pagal bendras taisykles: 1) pagal palikėjo įprastinę gyvenamąją vietą, tokiu atveju ES valstybės narės teismas turėtų taikyti trečiosios valstybės teisę; 2) pagal palikėjo pilietybę, jei palikėjas buvo pasirinkęs taikyti pilietybės valstybės teisę, tokiu atveju *ius* ir *forum* gali sutapti, jei palikėjas buvo valstybės narės, kurioje turėjo turto, pilietis, tačiau gali ir nesutapti, jei subsidiari jurisdikcija nustatyta ne pagal palikėjo pilietybę (tai būtų aktualu tuo atveju, kai palikėjas buvo ne ES valstybės narės pilietis), bet pagal jo ankstesnę įprastinę gyvenamąją vietą; 3) pagal glaudžiau su palikėju susijusios valstybės teisę. Šis kriterijus yra bene vienas poniausių visame reglamente Nr. 650/2012, nes nedetalizuoja, kaip kita nei įprastinės palikėjo gyvenamosios vietos valstybė galėtų būti glaudžiau susijusi su palikėju³⁰.

²⁸ LESLIE, M. B. The Myth of Testamentary Freedom. *38 Ariz. L. Rev.* 235, 1996, p. 239.

²⁹ Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos pilietis, nuolat gyvenęs Vokietijoje, sudaro asmeninį testamentą Lietuvoje. Vėliau persikelia gyventi į Portugaliją, kur praleidęs paskutinius gyvenimo metus miršta. Šiuo atveju testamento turiniui (ar palikėjas galėjo sudaryti testamentą ir pan.) būtų taikoma jo sudarymo metu palikėjo įprastinės gyvenamosios vietos, t. y. Vokietijos, teisė, testamento formai būtų taikoma testamento sudarymo vietos ar testatoriaus pilietybės valstybės, t. y. Lietuvos, teisė, tačiau pačiam paveldėjimui, jei testatorius nebūtų pasirinkęs kitaip, būtų taikoma jo paskutinės įprastinės gyvenamosios vietos, t. y. Portugalijos, teisė, kuri ir nustatytų testatoriaus laisvės ribas. Portugalijos teismas būtų kompetentingas nagrinėti ir paveldėjimo bylą, nors dalis turto ir įpėdinių gyvenamoji vieta gali būti Lietuvoje.

³⁰ Pavyzdžiui, pirmiau minėtame pavyzdyje, tuo atveju, jei palikėjas nebūtų pasirinkęs taikyti jo pilietybės valstybės, t. y. Lietuvos, teisės, Portugalijos teismas galėtų spręsti, ar kitos valstybės, pavyzdžiui, Lietuvos, kurios pilietis yra palikėjas, kurioje yra dalis paveldimo turto, gyvena įpėdiniai ir t. t., ar Vokietijos, kurioje palikėjas praleido didžiąją gyvenimo dalį, ten dirbo, sukūrė šeimą, taip pat turi dalį turto, teisė nėra labiau susijusi su palikėju nei jo paskutinės įprastinės gyvenamosios vietos valstybės, t. y. Portugalijos, teisė.

Reglamento Nr. 650/2012 tikslas buvo įtvirtinti taikytinos teisės universalumą tiek horizontaliai, t. y. visam paveldimam turtui, tiek kilnojamajam, tiek nekilnojamajam, tiek vertikalčiai, t. y. nuo paveldėjimo bylos pradžios iki pabaigos. Tačiau, kaip matyti, tam pačiam testamentui gali būti taikoma skirtinga teisė, siekiant nustatyti jo kaip dokumento galiojimą ir jo sąlygų atitiktį teisei. Ypač atkreiptinas dėmesys į tai, kad testamentu galiojimo klausimas išskyla pradėjus paveldėjimo bylą, tačiau palikėjas, siekdamas užtikrinti jo pasirinkimų paisymą, turėtų tinkamai nustatyti taikytiną teisę dar prieš sudarydamas testamentą, kad vėliau kiltų mažiau klausimų dėl testatoriaus laisvės ir jai taikytinų ribų.

3. Testatoriaus laisvė ir jos ribojimo tikslai

Testatoriaus laisvė gali būti apibrėžiama kaip palikėjo teisė spręsti, kaip bus tvarkomas jo turtas po mirties. Vienoks ar kitoks testatoriaus elgesys yra susijęs su jo nemirtingumo siekimu, kad turtas būtų perduotas tik tiems, kurie yra to verti ir per atminimą galės tinkamai įtvirtinti jo paties testinumą. Šis „būti“ ir „turėti“ santykis yra labai svarbus, nes žmogus suprantamas kaip tam tikra asmenybė, kas jis esąs per tai, ką jis turi, t. y. kur ir kaip jis gyveno, kuo užsiėmė, ką mėgo ir pan.³¹ „Būti“ ir „turėti“ santykis aktualus ir ES teisės kontekste, nes būtent ES teisė ilgą laiką rėmėsi tik koncepcija „turėti“, t. y. ekonomine reguliavimo sritimi³², o šeimos teisė – „būti“³³, t. y. asmeninio gyvenimo reguliavimo sritis, buvo laikoma nacionalinės teisės reguliavimo dalyku. ES teisės skverbimasis į „būti“ sritį yra pakankamai atsargus, pirmiausiai įtvirtinant bendras kolizines normas, pagal kurias parenkama vienos ar kitos valstybės teisė tarptautiniam klausimui išspręsti.

Didžiausia problema kyla dėl to, ar gali būti ribojama palikėjo teisė rinktis, ar gali valstybė nustatyti, kokį turtą kam palikėjas privalo palikti (pavyzdžiui, kad gyvenamasis būstas turi pereiti palikėją pergyvenusiam sutuoktiniui) ar kokią dalį jis privalo palikti atitinkamiems įpėdinams (pavyzdžiui, privalomosios dalies palikėjo vaikams ir (ar) jį pergyvenusiam sutuoktiniui nustatymas). Šiuos klausimus reguliuoja kiekvienos valstybės vidaus, nacionalinė teisė, tad tais atvejais, kai kalbame apie tarptautinį paveldėjimą, taikytinos teisės nustatymo klausimas tampa itin svarbus apibrėžiant ir testatoriaus laisvės ribas.

Toliau per paveldėjimo teisės funkcijas bus apžvelgiami testatoriaus laisvės ribojimo tikslai, pagal testatoriaus laisvės ribojimo būdus pristatomos trys taikomos sistemos, analizuojamas kiekybinis testatoriaus laisvės ribojimas per privalomąją palikimo dalį, išskiriant skirtingus privalomosios palikimo dalies reglamentavimo būdus, ir kokybinis testatoriaus laisvės ribojimo būdas testamentą nuginčyti, esant galimai netinkamai pareiškta palikėjo valiai.

3.1. Testatoriaus laisvė ir paveldėjimo tikslai

Testatoriaus laisvė yra susijusi su nuosavybės teisių apsauga ir teise pačiam savininkui spręsti dėl savo nuosavybės likimo.

Šios laisvės apsauga pasireiškia nustatant griežtas testamentų sudarymo ir vykdymo taisykles (siekiant užtikrinti apsaugą nuo sukčiavimo), aiškų testatoriaus valios pareiškimą (siekiant užkirsti kelią netinkamai kitų asmenų įtakai ar apsaugoti patį testatorių, negalintį tinkamai suprasti savo veiksmų), draudimą sudaryti testamentą per atstovą, leidimą atšaukti ar pakeisti testamentą iki testatoriaus mirties ir pan.³⁴

³¹ GRIMALDI, M. *Droit civil. Successions*. 6e edition. Litec 2001, p. 28–29.

³² GAUDEMET-TALLON, H. *La famille face au droit communautaire, dans Internationalisation des droits de l'Homme et évolution du droit de la famille*. Art. préc., spéc. p. 85.

³³ POILLOT-PERUZZETO, S. *L'incidence du droit communautaire sur le droit de la famille*. L'Obs. de Brux., mai 2001, n° 42, pp. 28–37, spéc. p. 28.

³⁴ de WAAL, M.J. *The social and economic foundations of the law of succession*. 8 Stellenbosch L. Rev., 1997, p. 169.

Kadangi paveldėjimas iš principo sukuria nelygybę visuomenėje, t. y. kai tam tikra padėtis užtikrinama nuo gimimo, priklausomai ne nuo paties asmens gebėjimų ir pastangų, bet nuo to, kokioje šeimoje jis gimė, testatoriaus laisvė ypač plačiai užtikrinama tose šalyse, kur laikomasi principo – kiekvienam pagal galimybes³⁵. Vis dėlto net ir šiose šalyse testatoriaus laisvė rinktasi yra ribojama.

Paveldėjimo teisės ir nuosavybės teisės ryšio klausimas susijęs su teisės funkcija apskritai, t. y. kokią funkciją teisė atlieka visuomenėje. Ar teisė gina tik teisę veikti ir laisvę apsispręsti, ar teisė atlieka ir tam tikrą socialinę funkciją³⁶, kai ginami tam tikri svarbesni interesai nei nuosavybės teisės apsauga?

Pažymėtina, kad šis klausimas buvo keliamas ir ES Teisingumo Teisme. Pavyzdžiui, vienoje iš bylų, sprendžiančių nuosavybės teisės apsaugos klausimą, ESTT pažymėjo, kad fundamentalios teisės, tokios kaip nuosavybės teisė, nėra absoliučios prerogatyvos, bet turi būti vertinamos pagal jų atliekamą funkciją visuomenėje. Atitinkamai gali būti ribojamas ir šios teisės vykdymas, jei šie ribojimai yra skirti bendriems bendrijos interesams užtikrinti ir nėra neproporcingas ir netoleruotinas kišimasis į šios teisės esmę³⁷.

EŽTT taip pat laikosi bendros praktikos teigdamas, kad naudojimosi (angl. *possessions*) koncepcija pagal Europos žmogaus teisių konvencijos 1 protokolo 1 straipsnį turi autonominę reikšmę, kuri neapsiriboja fizinių daiktų turėjimu ir yra nepriklausoma nuo kitų galimų klasifikavimų nacionalinėje teisėje, kur tam tikros daiktinės teisės taip pat yra priskiriamos nuosavybės teisėms³⁸. EŽTK 1 protokolo 1 straipsnis negarantuoja teisės įgyti nuosavybę³⁹, ypač netinkamu ar savanorišku perdavimu⁴⁰, tačiau „naudojimas“ gali būti arba „esamas naudojimas“, arba turtas, apimantis ir reikalavimus dėl teisėto lūkesčio įgyti tam tikras nuosavybės teises. Teisėtas lūkestis turi turėti „pakankamą pagrindą nacionalinėje teisėje“⁴¹. Taigi naudojimosi koncepcija gali būti išplėsta iki tam tikros naudos, kuri buvo atimta iš susijusių asmenų iš tam tikrų diskriminacinių paskatų⁴². Nepaisant to, viltis, kad bus pripažinta pergyvenusio asmens sena nuosavybės teisė, kurios jis ilgą laiką negalėjo vykdyti, negali būti laikoma „naudojimusi“ pagal EŽTK 1 protokolo 1 straipsnį⁴³. Taigi EŽTT pažymėjo, kad teisė paveldėti nepatenka nei į EŽTK 8 straipsnio, užtikrinančio šeimos ir privataus gyvenimo apsaugą, nei į EŽTK 1 protokolo, ginančio nuosavybės teises, taikymo sritį, taip leisdamas suprasti, kad paveldėjimas pagal testamentą ir palikėjo teisė pasirinkti yra ta, kuri ginama kaip viena iš nuosavybės teisės dalių, t. y. galimybė paskirstyti savo turtą. Ši teisė gali būti ribojama tik įstatymo nustatytais atvejais, pavyzdžiui, kai ja naudojamosi diskriminaciniais pagrindais, pavyzdžiui, leidžiant paveldėti tik santuokoje gimusiems vaikams, tik pirmagimiams, berniukams ir pan.⁴⁴

³⁵ Tai vienas iš pagrindinių paveldėjimo teisės principų JAV, kur ir Aukščiausiasis Teismas yra pasisakęs, kad teisė perduoti savo nuosavybę mirties atveju yra viena iš esminių nuosavybės teisių, o teisė gauti nuosavybę testamentu yra tik įstatymu sukurta, tačiau ne prigimtinė žmogaus teisė, todėl asmuo gali atimti paveldėjimo teisę ir iš savo vaikų (MADOFF, R. D. A tale of two countries: comparing the law of inheritance in two seemingly opposite systems. 37 *B. C. Int'l & Comp. L. Rev.*, 2014, p. 335–336).

³⁶ Tiesioginė teisės priedermė – organizuotai, vienodo veiksmingumo priemonėmis saugoti visų visuomenės narių teises ir lemti jų įgyvendinimą, kad kiekvienas galėtų dalyvauti lygiaverčiuose mainuose, laisvai plėtoti savo asmenybę, tikėtis savo teisių apsaugos ir tais atvejais, kai pats dėl objektyvių priežasčių nebepajėgia pareigoms vykdyti užsitikrinti jos bent minimaliu lygiu (VAIŠVILA, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 155–157).

³⁷ ESTT 1991 m. spalio 22 d. sprendimas, bylos Nr. C 44/89, par. 28.

³⁸ Žr. EŽTT 2000 m. sausio 5 d. sprendimą *Beyeler prieš Italiją* [DK], pet. Nr. 33202/96.

³⁹ Žr. EŽTT 2003 m. spalio 3 d. sprendimą *Slivenko ir kiti prieš Latviją* [DK], pet. Nr. 48321/99, par. 121.

⁴⁰ Žr. EŽTT 1979 m. birželio 13 d. sprendimą *Marckx prieš Belgiją*, pet. Nr. 6833/74, par. 50, 2004 m. gruodžio 22 d. sprendimą *Merger ir Cros prieš Prancūziją*, pet. Nr. 68864/01, par. 37.

⁴¹ Žr., pvz., EŽTT 2004 m. rugsėjo 28 d. sprendimą *Kopecký prieš Slovakiją* [DK], pet. Nr. 44912/98, par. 35, 52.

⁴² Žr. EŽTT 2009 m. vasario 18 d. sprendimą *Andrejeva prieš Latviją* [DK], pet. Nr. 55707/00, par. 79.

⁴³ Žr. EŽTT 2013 m. vasario 7 d. sprendimas *Fabris prieš Prancūziją*, pet. Nr. 16574/08, par. 49–50.

⁴⁴ EŽTT 1979 m. birželio 13 d. sprendimas *Marckx prieš Belgiją*, pet. Nr. 6833/74.

Testatoriaus laisvės ribojimas dažniausiai grindžiamas šeimos narių apsauga, kuri, vertinant iš istorinės perspektyvos, atsispindėdavo per kelias paveldėjimo funkcijas.

Ekonominė paveldėjimo funkcija yra viena iš ryškiausių, nes taip palikėjo turtas pereina įpėdiniams. Ilgą laiką ekonominė paveldėjimo funkcija užtikrindavo paramą palikėjo vaikams, nesvarbu, kokią paskutiniąją valią buvo pareiškęs testatorius. Tačiau iki XX a. pabaigos šioje srityje dar buvo nemažai neišspręstų klausimų, pavyzdžiui, skirtingas paveldėjimo reguliavimas santuokoje gimusiems ir nesantuokiniais vaikams⁴⁵. Kita vertus, šiais laikais paveldėjimas kaip vaikų paramos forma taip pat yra sumenkęs, nes dėl ilgėjančios gyvenimo trukmės paveldi dažniausiai jau pagrindą po kojomis turintys suaugę vaikai, kuriems nereikia tėvų paramos, kad išgyventų. Todėl ir kyla būtinybė persvarstyti teisės paveldėti reguliavimą, kad, siekiant tinkamai atlikti paveldėjimo ekonominę funkciją, būtų užtikrintas su palikėju labiausiai susijusių, su juo kartu gyvenusių asmenų finansinės padėties išsaugojimas po palikėjo mirties. Šie asmenys dažniausiai jau nebėra palikėjo vaikai, o dažniau jo sutuoktinis ar gyvenimo partneris ar kitas išlaikytinis, kurių ekonominę situaciją palikėjo mirtis gali itin pabloginti.

Čia pasireiškia ir *paveldėjimo politinė funkcija*, mat kiekviena valstybė yra suinteresuota ne tik išlaikyti savo piliečių ir jos teritorijoje nuolat gyvenančių asmenų gerovę, bet ir išsaugoti turtą savo viduje. Turtas ilgą laiką buvo siejamas su valdžia, tad turto išsaugojimas šeimos viduje reikšdavo ir galios, tam tikro visuomeninio statuso išlaikymą⁴⁶. Pavyzdžiui, Prancūzijos revoliucijos metu, XVIII a. pabaigoje, būtent šis valdžios paveldėjimo aspektas ir lėmė vienas didžiausių paveldėjimo teisės reformų, perskirstant palikimą ne tik vyriausiam sūnui šeimoje, bet ir visiems vaikams po lygiai, kad tik nesusikauptų per daug galios vienose rankose⁴⁷. Kita vertus, paveldėjimo politinė funkcija ir turto kontroliavimas valstybės viduje, savų piliečių rankose, matyt, buvo pagrindinis veiksnys, leidęs delsti harmonizuojant paveldėjimo teisę ES viduje.

Šiandien politinė paveldėjimo funkcija susijusi ir su *visuomenės gerove*, nes jei turtą paveldi asmuo, nesuvokiantis tinkamai, ką su šiuo turtu daryti, gali nukentėti kur kas didesnė visuomenės grupė nei tik palikėjo šeima. Pavyzdžiui, įmonės, kuri turi nemažą rinkos dalį ir kurioje dirba ne vienas šimtas gyventojų, paveldėjimas gali paveikti visos visuomenės ekonominį gyvenimą, jei įpėdinis nebus suinteresuotas tęsti įmonės veiklos ar tiesiog neturės pakankamai įgūdžių, kaip ją tvarkyti. Juk visuomenė būtų suinteresuota, kad po įmonės savininko mirties jos veikla būtų tęsiama, taip kuriant pridėtinę vertę, išlaikant darbo vietas ir pan., tačiau ją paveldėjęs įpėdinis, nežinodamas, kaip tinkamai su gautu turtu elgtis, gali ją tiesiog sunaikinti, o tai pažeis ne tiek paties palikėjo interesus (matyt, reikėtų sutikti, kad, nepaisant palikėjo nemirtingumo idėjos, po mirties asmeniui ne itin svarbus jo materialusis turtas) ar jo įpėdinio, kuris dėl savo paties kaltės turtą išvaistė, interesus, kiek visuomenės interesus.

Teisės socialinė funkcija ribojant testatoriaus laisvę pasireiškia dar ir dėl to, kad visiškas testatoriaus laisvės užtikrinimas gali suteikti jam teisę manipuliuoti vaikais ir kitais jam artimais žmonėmis, juos terorizuoti ir daryti kitą neigiamą poveikį. Pavyzdžiui, testatorius gali švaistyti turtą, manydamas, kad jis su juo gali elgtis kaip tinkamas⁴⁸, arba nurodyti turtą sunaikinti po jo mirties, nors visuomenė negali

⁴⁵ Pavyzdžiui, Prancūzijoje skirtingos paveldėjimo taisyklės buvo nustatytos santuokoje, ne santuokoje ir dėl neištikimybės gimusiems vaikams. Tik 2000 m. Europos Žmogaus Teisių Teismui (toliau – EŽTT) priėmus sprendimą byloje *Mazurek prieš Prancūziją*, pastarojoje 2001 m. buvo pakeisti įstatymai ir sulyginata visų vaikų, neatsižvelgiant į jų kilmę, padėtis (žr. FERRÉ-ANDRÉ, S.; BERRE, S. *Successions et libéralités* 2018-2019. 4 ed. Dalloz, 2018, p. 159).

⁴⁶ BROCHER, C. *Etude historique et phisosophiques sur la légitime et les réserves en matière de successions héréditaire*. Ed. Ernest Thorin, 1868, p. 222.

⁴⁷ PAILLET. *Legislation et jurisprudence des successions, selon le droit ancien, le droit intermédiaire et le droit nouveau*. Ed. Chez le Normant et A. Eymery, 1816, p. 83.

⁴⁸ Pavyzdžiui, vienas portugalų aristokratas Luis Carlos de Noronha Cabral da Camara savo turtą paliko 70 atsitiktinai iš Lisabonos telefonų knygų parinktu asmenų.

toleruoti jai naudingų išteklių išvaistymo ar sunaikinimo⁴⁹, taip pat testatorius gali versti artimus giminaičius ar kitus nuo jo priklausomus asmenis elgtis prieš jų pačių valią, pavyzdžiui, stoti į vienuolyną, tuoktis⁵⁰, kad tik būtų užtikrintas bent menkiausias palikimas.

Siekiant užtikrinti pirmiau nurodytas paveldėjimo teisės funkcijas, visose valstybėse yra ribojama testatoriaus laisvė, tik pasirenkami skirtingi metodai ir priemonės.

3.2. Testatoriaus laisvės ribojimo modeliai

Atlikus lyginamąją skirtingų valstybių materialiosios teisės analizę, galima išskirti tris sistemas, įtvirtinančias testatoriaus laisvės ribojimą: 1) nustatančią neliečiamą palikėjo turto dalį, privalomai atitenkančią atitinkamiems įpėdiniams, jei jie kreipiasi dėl palikimo priėmimo (prancūziškasis modelis); 2) nustatančią atitinkamų įpėdinių teisę reikalauti privalomosios palikimo dalies iš paskirtų testamentinių įpėdinių, jei jiems reikalingas išlaikymas (germaniškasis, iš dalies angliškas modelis); 3) nustatančią kokybinę testamento kontrolę ir teisę ginčyti testamentą kaip neatitinkantį tikrosios testatoriaus valios („amerikietiškas“⁵¹, taip pat prancūziškasis, germaniškasis ir angliškas modelis).

Prancūziškasis modelis yra įtvirtintas tokiose ES valstybėse narėse: Prancūzijoje, Portugalijoje, Bulgarijoje, Čekijoje, Slovakijoje, Graikijoje, Ispanijoje (pagal bendrą teisę), Liuksemburge, Slovėnijoje, Suomijoje, Švedijoje. Germaniškasis modelis nustatytas Vokietijoje, Belgijoje, Estijoje, Kroatijoje, Italijoje, Vengrijoje, Maltoje, Nyderlanduose, Austrijoje, Lenkijoje, Latvijoje, Rumunijoje ir Lietuvoje⁵². Angliškas ir „amerikietiškas“ modeliai yra atitinkamai įtvirtinti šiose valstybėse.

Kiekvienoje valstybėje pasirinktas testatoriaus laisvės ribojimo modelis yra savitas. Pavyzdžiui, prancūziškasis modelis skiriasi, visų pirma, nustatant, kam yra suteikiama teisė į privalomąją palikimo dalį. Nors palikėjo vaikai visose šio modelio šalyse yra tie įpėdiniai, kurių dalies palikėjas negali perduoti jokiems kitiems asmenims, tačiau kai kuriose šalyse, pavyzdžiui, Čekijoje, Slovakijoje, skirtingos dalys nustatytos nepilnamečiams ir pilnamečiams palikėjo vaikams. Sutuoktinis ir palikėjo tėvai, kaip privalomosios palikimo dalies gavėjai, įtvirtinti ne visose prancūziškojo modelio valstybėse. Be to, jų teisė į privalomąją palikimo dalį gali kilti skirtingu momentu, t. y. visiems iš karto arba tik jei nėra pirmesnių įpėdinių. Kitas svarbus valstybes skiriantis požymis – privalomosios palikimo dalies dydis. Jis gali būti nustatytas 1) tam tikra palikimo proporcija, pavyzdžiui, 2/3 turto turi likti sutuoktiniui ir vaikams Portugalijoje, 3/4 nepilnamečiams vaikams ir 1/4 pilnamečiams vaikams Čekijoje; 2) dalimi nuo įstatymo nustatyto dalies, kai paveldima ne pagal testamentą, pavyzdžiui, Graikijoje testatorius negali paskirstyti turto, sudarančio pusę įstatymo nustatytos dalies, tenkančios palikėjo vaikams, tėvams ir sutuoktiniui, šie asmenys yra laikomi įpėdiniais, neatsižvelgiant į sudarytą testamentą; 3) tam tikru konkrečiu turto, pavyzdžiui, Suomijoje palikėją pergyvenęs sutuoktinis turi teisę į šeimos namus ir namų apyvokos daiktus, nebent būtų nustatyta, kad jis turi kitą gyvenamąją vietą.

Pažymėtina, kad kiekvienas modelis turi savų pranašumų ir trūkumų. Pavyzdžiui, peikiamas prancūziškasis modelis tam tikrais atvejais gali būti naudingesnis nei „amerikietiškas“, nes pagal pirmąjį modelį įpėdinis reikalauja tik privalomosios palikimo dalies testamentiniams įpėdiniams palikdamas

⁴⁹ KELLY, D. B. Restricting Testamentary Freedom: Ex Ante versus Ex Post Justifications. 82 *Fordham L. Rev.* 1125, 2013, p. 1174.

⁵⁰ Pavyzdžiui, vokiečių poetas Heinrich „Henry“ Heine 1856 m. visą savo turtą paliko sutuoktinei Matildai su sąlyga, kad ji ištėkės dar kartą ir taip žemėje bus bent vienas vyras, besigailintis, kad jis mirė.

⁵¹ „amerikietiškas“ rašoma kabutėse, nes tokio vieno modelio nėra, mat kiekvienoje valstyje taikomos atskiros paveldėjimo taisyklės, tačiau bendra tendencija yra ta, kad testatoriaus laisvė JAV yra neribota.

⁵² Visa informacija, susijusi su testatoriaus laisvei taikomais ribojimais, gauta iš Europos e.teisingumo portalo <https://e-justice.europa.eu>

viską pagal palikėjo valią, o pagal antrąjį, nugincijus testamentą, testamentiniai įpėdiniai prarastų viską ir palikėjo turtas būtų paskirstomas pagal įstatymo nustatytas taisykles. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad germaniškas modelis vis labiau išvysto paveldėjimo teisiniuose santykiuose, kaip tam tikras aukso vidurys, užtikrinantis pagarbą testatoriaus valiai bei jo teisę rinktis ir palikėjo šeimos narių, reikalingų paramos, interesus. Pavyzdžiui, Prancūzijos kasacinis teismas jau minėtose *Jarre* ir *Colombier* bylose pažymėjo, kad nėra pagrindo ginčyti paveldėjimo pagal testamentą ir privalomosios palikimo dalies ginti taikant viešosios tvarkos išlygą, nes paveldėjimą ginčijantys įpėdiniai nėra ekonomiškai silpni, kuriems būtų reikalinga parama ir išlaikymas. O Anglijos Aukščiausiasis Teismas, pirmą kartą nagrinėdamas be palikimo likusios įpėdinės skundą dėl testatoriaus laisvės ribų, 2017 m. byloje *Ilott prieš Mėlynąjį Kryžių ir kitus* pažymėjo, kad įpėdinė, būdama sunkioje materialinėje padėtyje, turi teisę ginčyti motinos testamentą ir gauti atitinkamą palikimo dalį, tačiau turi būti siekiama išlaikyti testatoriaus laisvės, gerbiant jo ketinimus, ir nuo jo priklausomų asmenų, įvertinant jų poreikius, pusiausvyrą⁵³. Taigi net ir tose valstybėse, kur iš pirmo žvilgsnio yra užtikrintas didesnis testatoriaus interesų paisymas, durys, leidžiančios ginčyti testamentus dėl įpėdinių finansinės padėties, liko neuždarytos.

Testatoriaus laisvė paprastai gali būti ribojama dviem pagrindiniais būdais: 1) kokybinis testatoriaus laisvės kontrolės modelis, siekiant nustatyti, ar testatorius turėjo pakankamą pagrindą atitinkamai paskirstyti savo turtą, galimas visose šalyse, nesvarbu, kokia pasirinkta testatoriaus laisvės ribojimo sistema. Į šią kontrolės formą daugiausia įtraukiami psichologiniai paveldėjimo aspektai, įvertinant tai, ar testamentas nebuvo tik testatoriaus priemonė demonstruoti savo tironiją įstatyminių paveldėtojų atžvilgiu, pavyzdžiui, reikalaujant iš jų pasirinkti vieną ar kitą gyvenimo būdą, ribojant jų teises ir laisves, ar tai nebuvo smurto ir pykčio proveržis, pavyzdžiui, kai atimama teisė paveldėti iš seniai matytų vaikų, nors nebendravimo priežastys dažniausiai būna susijusios su pačiu palikėju, o gal atitinkamos testamentu nuostatos buvo tik testatoriaus sveikos nuovokos trūkumas dėl fizinės ar psichinės sveikatos⁵⁴, 2) kiekybinis testatoriaus laisvės kontrolės modelis nustatytas daugiausia kontinentinės Europos šalyse, numatant, kokia dalimi savo turto testatorius gali laisvai disponuoti (pavyzdžiui, Prancūzijoje), arba įtvirtinant, į kokią palikimo dalį įpėdiniai gali pretenduoti, jei palikėjas testamentu jiems nepaliko jokio turto (pavyzdžiui, Vokietijoje, Lietuvoje). Tačiau, kaip pažymėta pirmiau, net ir tose šalyse, kuriose nustatyta angliškoji testatoriaus laisvės ribojimo sistema, yra tam tikras kiekybinis testatoriaus laisvės ribojimo elementas, tačiau, kitaip nei prancūziškoje ir germaniškoje sistemose, šiuo atveju įstatymai nenustato konkrečios dalies, kuri turėtų tekti įpėdiniams, jei testamentu testatorius jiems nieko nepaliko, ir kiekvienu atveju turi būti vertinami individualiai išlaikymo reikalingo asmens poreikiai, palikėjo galimybės ir priežastys, dėl kurių jis atėmė iš įpėdinio paveldėjimo teisę.

Taigi testatoriaus laisvės ribojimas yra galimas visose valstybėse, siekiant tų pačių tikslų – išsaugoti nuo testatoriaus priklausomų asmenų gerovę, tačiau vienose šalyse šio ribojimo mastas yra žinomas iš anksto, o kitose priklauso nuo to, kokios aplinkybės, kaip ir kieno bus įvertintos. Plačiausiai paplitusi testatoriaus laisvės ribojimo priemonė yra privalomoji palikimo dalis.

⁵³ JK Aukščiausiojo Teismo 2017 m. kovo 15 d. sprendimas byloje *Ilott prieš Mėlynąjį Kryžių (Ilott v. The Blue Cross)* ir kitus.

⁵⁴ Pavyzdžiui, minėtoje byloje *Ilott prieš Mitson* 2004 m. mirusi M. Jackson be palikimo paliko savo dukterį, kurios nematė 26 metus, nes ši, būdama 17 m., išėjo gyventi kartu su draugu ir tai labai nepatiko jos motinai. Testamentu M. Jackson visą savo turtą paliko trims gyvūnų globos organizacijoms, su kuriomis būdama gyva ji neturėjo jokio kontakto. Įvertinęs priežastis, dėl kurių M. Jackson atėmė iš dukters paveldėjimo teisę, priežastis, dėl kurių ji skyrė visą savo palikimą kitiems asmenims, taip pat atsižvelgęs į p. Ilott sunkią finansinę padėtį, Anglijos Aukščiausiasis Teismas sprendė, kad testatorės valia nebuvo aiškiai pagrįsta, todėl yra pagrindas skirti jos dukteriai tam tikrą išlaikymą. Vis dėlto Aukščiausiasis Teismas pakeitė apeliacinio teismo sprendimą, kuriuo p. Ilott buvo skirta tris kartus didesnė palikimo dalis, nurodydamas, kad nors išlaikymo sąvoka ir yra labai plati, tačiau tai reiškia labiau kasdinių poreikių tenkinimą, o ne tam tikros nuosavybės suteikimą.

3.3. Kiekybinis testatoriaus laisvės ribojimas. Privalomoji palikimo dalis

Privalomoji palikimo dalis riboja testatoriaus sprendimo laisvę ir jo nuosavybės teises, nes nustato tam tikrus privalomus įpareigojimus trečiųjų asmenų, t. y. testatoriaus šeimos narių, vaikų, tėvų ir sutuoktinio, atžvilgiu. Būtent dėl šios priežasties bendrosios teisės šalyse, kur didelį svorį turi nuosavybės teisių ir asmens apsisprendimo laisvės apsauga, nepripažįstama teisė į privalomąją palikimo dalį.

Galima išskirti tokius privalomosios palikimo dalies požymius: 1) ji skiriama esant testamentiniam paveldėjimui; 2) ji skiriama tik įstatymo nustatytiems įpėdiniams; 3) ji skiriama įstatymo nustatyto dydžio, apibrėžto tam tikra paveldimo turto dalimi (prancūziškasis, germaniškasis modelis) arba tam tikru įpėdiniams reikalingu išlaikymu (angliškas, „amerikietiškas“ modelis); 4) teisę jos reikalauti turi tie įpėdiniai, kuriems palikėjas nepaliko turto ar paliko jo nepakankamai. Be to, svarbu nustatyti, ar privalomoji palikimo dalis įeina į paveldėjimą, kai palikėjas negali paskirstyti atitinkamos privalomosios palikimo dalies (prancūziškasis modelis), ar yra nukreipta prieš paveldėjimą, kai įpėdiniai turi teisę ginčyti testamentą (germaniškasis, angliškas ir „amerikietiškas“ modelis).

Testatoriaus laisvės ir privalomosios palikimo dalies santykis geriausiai atsiskleidžia iš lyginamosios skirtingų valstybių teisės analizės. Griežčiausia privalomosios palikimo dalies forma yra įtvirtinta Prancūzijos teisėje, o „amerikietiška“ modelyje (išskyrus Luizijanos valstiją), šis institutas apskritai nenustatytas. Vertinant šiuos du modelius iš istorinės perspektyvos, visų pirma atkreiptinas dėmesys į skirtingą šių valstybių formavimosi pagrindą, lėmusį ir atitinkamas tradicijas bei vertybinį paveldą. JAV buvo ir vis dar yra lygių galimybių žemė, kurioje kiekvienas gali įgyvendinti savo amerikietiškąją svajonę, nesvarbu, iš kokios šeimos kilęs. Kiekvienas galėjo vienodomis (na bent jau iš dalies) sąlygomis ir dideliu darbu susikurti gerovę, įgyti turto. Todėl nuosavybės teisių apsaugai JAV teikiama ypatinga reikšmė, o asmens laisvė (ar teisė) kontroliuoti savo nuosavybės paskirstymą gyvenimo metu ir mirties atveju yra vienas iš svarbiausių nuosavybės teisės elementų⁵⁵. Prancūzijos teisė kartu su Napoleono civiliniu kodeksu įtvirtino ypatingą įpėdinių apsaugą, iškeldama kraujo ryšio svarbą ir suteikdama teisę paveldėti palikėjo vaikams, tėvams neatsižvelgiant į palikėjo valią. Tik XXI amžiuje ši privalomosios palikimo dalies sistema šiek tiek kito, iš įpėdinių, kuriems skiriama privalomoji palikimo dalis, rato patraukiant palikėjo tėvus ir įtraukiant sutuoktinį⁵⁶. Šis sutuoktinių solidarumo principo įtvirtinimas Prancūzijos teisėje nėra svetimas ir „amerikietiškam“ modeliui, kur tik sutuoktinis kai kuriose valstijose turi teisę į vienokio ar kitokio dydžio privalomąją palikimo dalį. Tačiau vienas iš pagrindinių šių dviejų sistemų skirtumų yra tai, kad bendrosios teisės šalyse nuosavybė laikoma tam tikru gėriu, priklausančiu asmeniui, o kontinentinės teisės šalyse – šeimai kaip vienetui.

Privalomoji palikimo dalis kaip vienas iš ryškiausių paveldėjimo teisės aspektų egzistuoja nuo neatmenamų laikų. Jos tikslas yra trejopas – užtikrinti šeimos narių solidarumą, vaikų apsaugą nuo tėvų nepriežiūros ir turto išsaugojimą šeimoje. Tačiau jos reikšmė šiandieninėje visuomenėje nėra tokia svarbi kaip kelis amžius prieš tai, kai paveldėdavo dažniausiai dar pilnametystės nesulaukę vaikai. Šiandien dėl ilgesnės gyvenimo trukmės paveldi dažniausiai vidutinio amžiaus sulaukę asmenys, kurie paprastai jau yra baigę studijas, įgiję profesiją ir įsitvirtinę darbo rinkoje, sukūrę savo šeimas, todėl privalomoji palikimo dalis nebeatlieka tos funkcijos, kam ji buvo sukurta.

⁵⁵ CONIL, P.-A. La mise en parallèle des systèmes successoraux français et américain. *Droit de la famille*, février 2013, p. 10.

⁵⁶ Prancūzijoje sutuoktinis teisę į privalomąją palikimo dalį turi tik tokiu atveju, jei nėra kitų privalomosios palikimo dalies gavėjų, t. y. palikėjo vaikų. Taip pat Prancūzijoje po 2006 m. paveldėjimo teisės reformos kito ir tėvų, kaip privalomosios palikimo dalies gavėjų, padėtis. Šiuo metu tėvai nebeatpenka į privalomosios palikimo dalies gavėjų ratą (tai dalies prancūzų laikoma kultūriškai nesuprantu dalyku).

Privalomosios palikimo dalies institutas labiausiai susijęs su testatoriaus laisve atimti paveldėjimo teisę iš tų, kurie pagal bendras nustatytas visuomenės taisykles turi teisę į tam tikrą jo paramą, pavyzdžiui, vaikai į tėvų paramą, ar, atvirkščiai. Vis dėlto ir prancūziškojo modelio valstybėse, kuriose testatoriaus laisvė ribojama labiausiai, draudžiant jam paskirstyti atitinkamą savo turto dalį, testatoriui paliekama teisė atimti paveldėjimo teisę iš savo įpėdinių, jei jie yra to verti, t. y. padarę tam tikrus nusikaltimus palikėjui ir pan. Bendrosios teisės šalyse, nors įstatymu ir nėra įtvirtinta privalomoji palikimo dalis, tačiau ji taip pat vertinama pagal moralę ir vertybes, sprendžiant, ar testatoriaus sprendimas nepalikti turto tiems, kuriems pagal įstatymą, t. y. bendras visuomenės pripažintas taisykles, priklausytų tam tikra dalis palikėjo turto, buvo pagrįstas. Toks testatoriaus valios vertinimas kilęs dar iš Romos imperijos laikų, kai testatorius galėjo iš savo įpėdinių atimti paveldėjimo teisę tik apie tai viešai pranešęs ir nurodęs to priežastis⁵⁷.

Privalomosios palikimo dalies reguliavimas atspindi ir valstybėje pripažintus tarpusavio santykius, nustatant, kas gali jos reikalauti. Paminėtina, kad tik XX amžiaus pabaigoje buvo sulyginotos santuokoje ir ne santuokoje gimusių vaikų paveldėjimo teisės, palikėjo sutuoktinio padėtis taip pat kinta, atsižvelgiant į valstybės pasirinktą santuokos instituto koncepciją.

Teisė reikalauti privalomosios palikimo dalies ar išlaikymo šiandien atlieka socialinę funkciją, t. y. kad asmenys, iki tol gavę palikėjo paramą, netaptų našta valstybei, todėl teisė reikalauti privalomosios palikimo dalies kai kuriose valstybėse suteikiama ne tik palikėjo šeimos nariams, bet ir kitiems jo išlaikytiniams⁵⁸.

O paveldėjimo, kaip šeimos sujungimo, funkcija yra itin susilpnėjusi, nes žmonės nėra linkę ilgą laiką gyventi vienoje vietoje, ir tik nedaugelis prisiriša prie tam tikros vietos ar tam tikrų materialių daiktų, primenančių mirusįjį. Be to, vis daugiau turto perkeliama į skaitmeninę erdvę (nuotraukos, vaizdo įrašai, laiškai), kurių paveldėjimas apskritai yra nauja ir mažiau sureguliuota teisės sritis. Paveldėjimas, kaip vaikų paramos forma, šiais laikais taip pat sumenkęs, nes, kaip pažymėta pirmiau, dėl ilgėjančios gyvenimo trukmės paveldi dažniausiai jau pagrindą po kojomis turintys vaikai, kuriems nėra reikalinga tėvų parama, kad išgyventų. Taigi, nors vienintelis nekvestionuotinas privalomosios palikimo dalies gavėjas visose valstybėse, kuriose ji nustatyta, išlieka palikėjo vaikai, tačiau ir jų teisę į privalomąją palikimo dalį vis dažniau siekiama interpretuoti kaip nepilnamečių arba asmenų, kurie dėl vienkio ar kitokių priežasčių negali patys savimi tinkamai pasirūpinti, teisę, bet ne palikėjo pareigą visiems vaikams be išimties, taip pat ir suaugusiems, ekonomiškai nepriklausomiems, palikti savo palikimo dalį. Taigi privalomąją palikimo dalimi vis dažniau siekiama ne išsaugoti turtą šeimoje, vaikų lygybės ir apsaugos nuo piktavališko teisės paveldėti atėmimo, o tam tikro minimalaus tėvų solidarumo vaikams ir palikėjo solidarumo jį pergyvenusiam sutuoktiniui⁵⁹.

Lietuvoje teisę į privalomąją palikimo dalį turi palikėjo vaikai, sutuoktinis ir tėvai, jei jiems reikalingas išlaikymas. Privalomosios palikimo dalies dydis yra pusė įstatymo nustatytos šiems įpėdiniams tenkančios palikimo dalies (CK 5.20 straipsnis). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs, kad testamento laisvė yra laisvės disponuoti nuosavybe išraiška paveldėjimo teisėje, kuria remdamasis palikėjas, sudarydamas testamentą, gali būti užtikrintas, kad po mirties jo sukauptas turtas bus paveldėtas pagal jo valią. Tačiau šio principo veikimas gali būti ribojamas įstatyme nustatytais atvejais, siekiant užtikrinti privalomųjų įpėdinių teises ir teisėtus interesus. Tokio testatoriaus laisvės ribojimo esmė – Europos teisės kultūroje

⁵⁷ MALAURIE, Ph.; AYNÈS, L. *Droit des successions et des libéralités*. 7e ed. LGDJ, Lextenso, 2016, p. 415.

⁵⁸ Pavyzdžiui, Anglijoje ir Velse nors ir nėra nusatyta privalomoji palikimo dalis, tačiau pagal 1975 m. Paveldėjimo (šeimos ir išlaikytinių išlaikymas) įstatymą konkretūs šeimos nariai ir asmenys, kuriuos išlaikė palikėjas, gali kreiptis į teismą prašydami priteisti pinigine išmoka, kuri mokama iš palikimo (žr. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://e-justice.europa.eu/content_general_information-166-ew-lt.do?member=1#toc_3>).

⁵⁹ FULCHIRON, H. Réserve et ordre public: protection nécessaire ou protection du nécessaire? *Droit & Patrimoine*, ISSN 1165-4074, N°. 246, 2015, pągs. 59–66.

susiformavusi nuostata, kad, palikėjui piktnaudžiusvius testamento laisve ir artimiausius šeimos narius, kuriems būtina parama, be adekvačios priežasties nušalinus nuo palikimo, valstybė turi įsikišti į paveldėjimo santykius ir apginti tokius šeimos narius, suteikiant jiems teisę į privalomąją palikimo dalį. Teisės į privalomąją palikimo dalį suteikimas artimiausiems šeimos nariams remiasi šeimos narių solidarumo samprata, kuri šeimos narių įpareigoja ne tik naudotis teisėmis, bet ir prisiimti pareigas, šiuo atveju – rūpintis savo šeimos narių gerove. Taigi, ribodamas testamento laisvę, įstatymų leidėjas gina viešąjį interesą ir, derindamas nurodytus principus bei užtikrindamas palikėjo ir jo šeimos narių bei visuomenės interesų pusiausvyrą, stiprina šeimos vienybės ir šeimos narių tarpusavio atsakomybės suvokimą visuomenėje⁶⁰.

Vis dėlto bylų dėl privalomosios palikimo dalies Lietuvos teismų praktikoje nėra daug⁶¹. Viena iš priežasčių gali būti tai, kad teisė į privalomąją palikimo dalį nustatyta tik konkrečioms įpėdinėms, kuriems būtinas išlaikymas. Šią aplinkybę turi įrodinėti privalomosios palikimo dalies reikalaujantis asmuo. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nurodęs, kad tik nepilnametis teisę į išlaikymą iki 18 metų turi visada, todėl ir visais atvejais jam turi būti išduodamas privalomosios palikimo dalies paveldėjimo teisės liudijimas⁶². Lietuvos notarų rūmai taip pat nurodo, kad įpėdinio teisę į privalomąją palikimo dalį visais atvejais nustato teismas, išskyrus tuos atvejus, kai įpėdinis yra nepilnametis, ir tuos atvejus, kai testamentiniai įpėdiniai neprieštarauja dėl privalomosios dalies išskyrimo⁶³. Kyla klausimas, ar toks automatiškas nepilnamečio teisės į išlaikymą pripažinimas nereikštų nukrypimo nuo germaniškojo modelio, įtvirtinant prancūziškąjį, t. y. kai dalis palikimo, atitinkanti nepilnamečiams vaikams tenkančią privalomąją palikimo dalį, negali būti jiems nepaskirta, net nevertinant tokių svarbių aplinkybių kaip nepilnamečio amžius, jo iš palikėjo jau gautas turtas kaip išlaikymo dalis ir pan. Kita vertus, testamentiniai įpėdiniai, nesutinkantys su privalomosios dalies nepilnamečiui nustatymu, gali ginčyti tokius notaro veiksmus. Tačiau tokiu atveju ne pats nepilnametis turės įrodinėti, kad jam reikia išlaikymo, o tai ginčijantis asmuo. Visi kiti asmenys, t. y. pilnamečiai palikėjo vaikai, sutuoktinis ir tėvai, turi įrodinėti palikimo atsiradimo dieną jiems reikalingą išlaikymą. Klausimas dėl išlaikymo reikalingumo sprendžiamas teismui įvertinus visas palikimo atsiradimo dieną atitinkamo asmens gautas pajamas, galimybes jų gauti⁶⁴, turėtą turtą ir turtines teises⁶⁵, taip pat tokio asmens konkrečius poreikius, sudarančius būtiną gyvenimo reikmių visumą. Vertinant būtina atsižvelgti į tai, kad tam tikra asmens sveikatos būklė⁶⁶, jo socialinis statusas⁶⁷ yra susiję su atitinkamomis teisėmis: gauti pašalpą, pensiją, kitokią paramą. Konstatavus, kad asmens palikimo atsiradimo metu buvo atitinkamos būklės, kai jam reikalinga parama,

⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gruodžio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-596/2008.

⁶¹ Informacinės teismų sistemos (Liteko) duomenimis, 2018 m. 5 apygardos teismai išnagrino 14 apeliacinių skundų dėl privalomosios palikimo dalies ar išlaikymo reikalingumo palikėjo mirties momentu nustatymo bylų.

⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. rugsėjo 8 d. apžvalga Nepilnamečių turinių teisių apsauga paveldėjimo turtiniuose santykiuose. *Teismų praktika*, 2011, 35.

⁶³ Lietuvos notarų rūmų prezidiumo 2012 m. sausio 26 d. nutarimu Nr. 11.1 patvirtintų Testamentų tvirtinimo ir paveldėjimo bylų vedimo rekomendacijų (aktuali redakcija nuo 2017 m. kovo 16 d.) 27 punktas.

⁶⁴ Žr., pvz., Kauno apygardos teismo 2019 m. kovo 19 d. nutartį civilinėje byloje Nr. e2A-635-924/2019, kurioje nurodoma, kad aplinkybė, jog pareiškėja kelis paskutinius metus nepiktnaudžiauja alkoholiu, nepaneigia aplinkybės, kad ji ilgą laiką nedirbo ar dirbo neoficialiai, todėl turi nedidelį darbo stažą ir gauna nedidelę senatvės pensiją, todėl pirmosios instancijos teismas pagrįstai sprendė, jog pareiškėja pati kaltais veiksmais sukūrė savo sunkią materialinę padėtį, ir vien tik šis faktas sudaro pagrindą netenkinti prašymo nustatyti išlaikymo reikalingumo faktą.

⁶⁵ Žr., pvz., Kauno apygardos teismo 2018 m. birželio 20 d. nutartį civilinėje byloje Nr. e2A-1071-390/2018. Pareiškėja turėjo visas galimybes esant sunkiai jos turiniai padėčiai dalį turimo nekilnojamojo turto realizuoti arba ji išnuomoti ir taip gauti reikalingas pajamas jos pragyvenimui, tačiau tokia galimybė nesinaudojo.

⁶⁶ Žr., pvz., Klaipėdos apygardos teismo 2012 m. gegužės 31 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 2A-332-524/2012, kurioje buvo sprendžiama dėl suaugusio neįgalaus palikėjo sūnaus teisės į privalomąją palikimo dalį.

⁶⁷ Žr., pvz., Vilniaus apygardos teismo 2019 m. kovo 19 d. nutartį civilinėje byloje Nr. e2A-347-661/2019, kurioje buvo sprendžiama dėl 82 m. palikėjo sutuoktinės teisės į privalomąją palikimo dalį.

reikia įvertinti ir tai, kad tokioje situacijoje jis įgyja ir teisę į paramą. Teismai, vertindami išlaikymo reikalingumą pareiškėjui palikimo atsiradimo metu, turėtų įvertinti, ar jis išnaudojo visas objektyviai įgyvendinamas galimybes gauti lėšų, būtinų gyvenimo reikmėms⁶⁸.

Tarptautinio paveldėjimo byloje paveldėjimui taikytina teisė nustato ne tik asmenis, galinčius reikalauti privalomosios palikimo dalies, bet ir šios dalies dydį. Privalomosios palikimo dalies dydis priklauso nuo to, koks turtas įskaitomas į palikėjo turto masę ir koku būdu (apibrėžtu dydžiu, tam tikru procentu ar proporcija) yra apskaičiuojama įpėdiniams tenkanti privalomoji palikimo dalis.

Tai, kas yra įtraukiama į palikėjo turtą, yra vienas iš didesnių skirtumų tarp valstybių, o būtent, ar į tą turtą yra įtraukiamos palikėjo dovanos, skolos ir pan. Pavyzdžiui, Prancūzijoje į palikėjo turtą, nuo kurio skaičiuojama privalomoji palikimo dalis, yra įtraukiamos palikėjo dovanos, visi nemokami turto perleidimai ir išskaičiuojami išpareigojimai⁶⁹. Tačiau išpareigojimai, skolos, išskaičiuojamos tik iš palikėjo mirties dieną esamo turto, o ne kartu sudėjus su palikėjo dovanomis iki jam mirštant. Tai yra suprantama, nes palikėjo kreditoriai turi teisę tik į turtą, likusį po palikėjo mirties, o ne į visą palikėjo kada nors turėtą ir padovanotą turtą. Tačiau sprendžiant dėl palikimo paskirstymo tarp įpėdinių visas padovanotas turtas, tiek dovanotas įpėdiniams, tiek ir tretiesiems asmenims, nesvarbu, kada dovanotas, skaičiuojamas į paveldimo turto masę. Būtent tai ir buvo viena iš didžiausių priežasčių, kodėl JK nesijungė prie reglamento Nr. 650/2012⁷⁰, nes tai sukuria tam tikrą civilinių santykių nestabilumą ir netikrumą. Kitas klausimas, koku metu skaičiuoti dovanų vertę – dovanojimo ar palikėjo mirties, t. y. palikimo atsiradimo dieną? Prancūzijoje pagal Napoleono civilinį kodeksą palikėjo dovanų vertė buvo skaičiuojama palikėjo mirties dieną, vėliau, XX a. pradžioje buvo pakeista ir pradėta skaičiuoti dovanojimo dieną. Tačiau nei vienas, nei kitas skaičiavimo būdas nebuvo visiškai teisingas ir lėmė didesnę ar mažesnę nelygybę, todėl nuo 1971 m. palikėjo dovanų vertė apskaičiuojama naudojant sisteminį metodą, atsižvelgiant tiek į dovanos vertę dovanojimo, tiek ir į jos vertę palikėjo mirties dieną⁷¹. Vertinant prancūziškąjį privalomosios palikimo dalies modelį ir palikėjo dovanų įtraukimą į jo turtą masę, pažymėtinas dar vienas dalykas, kad turtas, kurį palikėjas dovanojo privalomosios palikimo dalies gavėjams, t. y. savo vaikams, mažina atitinkamai šių vaikų privalomąją palikimo dalį. Jei jų gautos dovanos viršija privalomąją palikimo dalį, tada ji išskaičiuojama iš turto, kuriuo palikėjas galėjo laisvai disponuoti, dalį⁷². Tais atvejais, kai įpėdinis atsisako privalomosios palikimo dalies, jo gautos dovanos nėra skaičiuojamos į palikėjo turto masę. Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad privalomąją palikimo dalį sumažinti gautų dovanų dydžiu gali prašyti tik įpėdiniai, bet ne palikėjo kreditoriai, pastarieji gali tik daryti įtaką pačiam mažinimo procesui, stebėdami, kokios dovanos ir kokia tvarka yra įtraukiamos į palikėjo turto masę⁷³.

Kitose šalyse⁷⁴ palikėjo turto masė nustatoma pagal turtą, esantį palikėjo mirties momentu, palikėjo dovanojimo sandorius, atliktus jam dar gyvam esant, suteikiant ginčyti tik juos nukreipiant prieš

⁶⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gegužės 5 d. nutarties civilinėje byloje 3K-3-258-219/2016, 16 punktas.

⁶⁹ Prancūzijos civilinio kodekso 844 straipsnyje nustatyta, kad kiekvienas įpėdinis gali pasilikti tik tas palikėjo jam paliktas dovanas, kurios neviršija jam priklausančios privalomosios palikimo dalies.

⁷⁰ FRIMSTON, R. European Union Succession Regulation (EU) No 650/2012 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://fbis.eu/wp-content/uploads/2014/11/2014100602-NOTES-Richard-Frimston.pdf>>.

⁷¹ Prancūzijos civilinio kodekso 922 straipsnyje (1971 m. pakeitimas) nustatyta, kad į palikimo masę, išskaičius palikėjo skolas, įskaičiuojamos dovanos *inter vivos* pagal jų būklę dovanojimo metu ir vertę paveldėjimo metu. Kai buvo perduota nuosavybė, jos vertė skaičiuojama lyginant ją perdavimo ir paveldėjimo metu.

⁷² Pavyzdžiui, šiame straipsnyje aptariamoje Johnny Hallyday paveldėjimo byloje, atlikėjas būdamas gyvas savo dukteriai Laurai iš ankstesnės santuokos yra dovanojęs butą St Germain rajone Paryžiuje, vertą bene 500 000 Eur, kuris, taikant Prancūzijos teisę, turėtų būti įskaičiuojamas į paveldimo turto masę ir atitinkamai mažintą Lauros privalomosios palikimo dalies dydį.

⁷³ Prancūzijos civilinio kodekso 921 straipsnis.

⁷⁴ Pavyzdžiui, Vokietijoje, Lietuvoje, Lenkijoje, Estijoje.

paveldėjimą, t. y. keliant jų teisėtumo apskritai klausimą. Tokiu atveju turi būti nustatomos dovanojimo sandorio priežastys, dovanootojo, palikėjo ketinimai ir pan. Šiuo atveju svarbu atkreipti dėmesį ir į ieškinio senaties terminą, t. y. per kiek laiko nuo atitinkamo dovanojimo sandorio sudarymo jis gali būti ginčijamas, kuris skiriasi priklausomai nuo paveldėjimui taikytinos teisės.

Nustačius palikėjo turto masę, nuo kurios turėtų būti skaičiuojama privalomoji palikimo dalis, toliau turi būti apskaičiuojama ji pati. Kaip pažymėta pirmiau, valstybėse, tokiose kaip Lietuva ar Vokietija, privalomoji palikimo dalis siejama su išlaikymo reikalingumu ir palikėjo išlaikymo priedole, tačiau tokiose šalyse kaip Prancūzija, privalomoji palikimo dalis apima palikėjo turto dalį, kurios palikėjas negali savo nuožiūra paskirstyti. Prancūzijoje ši dalis skiriasi priklausomai nuo to, kiek yra privalomosios palikimo dalies gavėjų, pavyzdžiui, jei palikėjas turėjo vieną vaiką, tai ši dalis pusė palikėjo turto, jei du – $2/3$, o jei trys ir daugiau – $3/4$.

Germaniškos sistemos šalyse, taip pat ir Lietuvoje, privalomoji palikimo dalis yra nukreipta prieš paveldėjimą, suteikiant įpėdiniams, likusiems be jiems reikalingo išlaikymo, ginčyti testamentą ir reikalauti dalies to, ką jie būtų gavę, jei nebūtų paliktas testamentas. Lietuvoje ir Vokietijoje⁷⁵ įstatymo nustatyti įpėdiniai, vaikai, tėvai ir sutuoktinis turi teisę reikalauti pusės įstatymu jiems priskirtos paveldėjimo turto dalies. Vis dėlto atkreiptinas dėmesys į tai, kad pagal CK 5.43 straipsnį bendruoju sutuoktinių testamentu abu sutuoktiniai vienas kitą paskiria savo įpėdiniu ir po vieno sutuoktinio mirties visą mirusiojo turtą (iš jo ir bendrosios sutuoktinių nuosavybės dalį) paveldi pergyvenęs sutuoktinis, išskyrus privalomąją palikimo dalį (šio kodekso 5.20 straipsnis). Tačiau 5.20 straipsnyje nustatyta, kad palikėjo vaikai (įvaikiai), sutuoktinis, tėvai (įtėviai), kuriems palikėjo mirties dieną reikalingas išlaikymas, paveldi, nepaisant testamentu turinio, pusę tos dalies, kuri kiekvienam iš jų tektų paveldint pagal įstatymą (privalomoji dalis), jeigu testamentu neskirta daugiau. Taigi šios dvi nuostatos yra prieštaraujanti, nes privalomoji palikimo dalis Lietuvoje skiriama tik tuo atveju, jei įstatymo reikalingam įpėdiniui reikalingas išlaikymas, tačiau bendruoju sutuoktinių testamentu sutuoktiniai šios privalomosios palikimo dalies liesti apskritai negali, lyg automatiškai preziumuojant, kad ši palikimo dalis atiteks pagal privalomąją palikimo dalį. Tokios pozicijos laikosi ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodęs, kad teisė į privalomąją palikimo dalį išlieka ir tuo atveju, kai yra sudarytas bendrasis sutuoktinių testamentas, nes, kaip numatyta CK 5.43 straipsnyje, bendruoju sutuoktinių testamentu abu sutuoktiniai vienas kitą paskiria savo įpėdiniu ir po vieno sutuoktinio mirties visą mirusiojo turtą (iš jo ir bendrosios sutuoktinių nuosavybės dalį) paveldi pergyvenęs sutuoktinis, išskyrus privalomąją palikimo dalį⁷⁶. Iš to plaukia, kad tuo atveju, jei palikėjo vaikai ar tėvai nesikreips dėl privalomosios palikimo dalies nustatymo ar ji jiems nebus priteista, likusi palikimo dalis pagal testamentą liks nepaskirstyta ir bet kuriuo atveju turės būti paskirstyta pagal įstatymą, kaip kad nustatyta CK 5.22 straipsnyje.

Nepaisant šių visuomenės pokyčių, testatoriaus laisvė nėra ir vargu ar bus kada neribota, tik skiriasi 1) ar tie ribojimai yra įtvirtinti įstatymu (germaniškasis, prancūziškasis ir angliškas modelis), 2) ar tie ribojimai yra paveldėjimo dalis (prancūziškasis modelis) ar nukreipti prieš paveldėjimą (germaniškasis, angliškas modelis), 3) ar ribojimai apima konkrečią įstatymu nustatytą palikėjo turto dalį (germaniškasis, prancūziškasis modelis), ar kiekvienu atveju vertinama individualiai, pagal įpėdiniui reikalingą išlaikymą (angliškas modelis), 4) ar yra kitos priemonės riboti testatoriaus laisvę („amerikietiškas“ modelis).

⁷⁵ Vokietijos civilinio kodekso 2303 straipsnyje nustatyta, kad palikėjo vaikai, sutuoktinis ir tėvai, kurie negavo palikimo dalies, gali reikalauti iš palikėjo paskirto įpėdinio pusės jiems pagal įstatymą priklausančios palikimo dalies. Lietuvoje teisė į privalomąją palikimo dalį taip apribota puse įstatymu paskirtos palikimo dalies, tačiau tik tiems įpėdiniams, kuriems palikėjo mirties dieną reikalingas išlaikymas (CK 5.20 straipsnis).

⁷⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. rugsėjo 8 d. apžvalga Nepilnamečių turtinių teisių apsauga paveldėjimo turtiniuose santykiuose. *Teismų praktika*, 2011, 35.

3.4. Kokybinis testatoriaus laisvės ribojimas. Testamento nugincijimas

Paminėtina, kad nors bendrosios teisės šalyse privalomoji palikimo dalis nėra nustatyta, tačiau ir jose testatoriaus laisvė yra ribojama dviem kryptimis: 1) angliškoji, kai atitinkami įstatymu nustatyti asmenys gali reikalauti išlaikymo iš paveldimo turto; 2) „amerikietiškoji“, kai atitinkami įpėdiniai gali ginčyti testamentą kaip neatitinkantį tikrosios testatoriaus valios, mat jis, pagal bendrą visuomenei priimtina taisyklę, vargu ar būtų norėjęs palikti sau artimiausius šeimos narius be jokio turto. Be to, pažymėtina, kad tikro „amerikietiškojo“ paveldėjimo teisės modelio nėra, nes ši teisė palikta valstijų kompetencijai, todėl yra pakankamai skirtinga. Vis dėlto tik vienoje iš 50 JAV valstijų Luizianoje paveldėjimo teisė kardinaliai skiriasi, nes būtent šioje valstijoje yra laikomasi kontinentinės teisės tradicijos ir yra įtvirtinta privalomomoji palikimo dalis. Kitose galioja visiškos testatoriaus laisvės principas, tačiau ir jis nėra absoliutus. Kai kuriose valstijose jis yra ribojamas įstatymu, nustatant sutuoktinio privalomąją dalį (angl. *elective share*), tačiau ypač gąjį yra teismų ribojama testatoriaus laisvė, sprendžiant testamentą nugincijimo bylas pagal netinkamos įtakos (angl. *undue influence*) doktriną⁷⁷.

Šiuo metu bendros tendencijos visame pasaulyje yra panašios – pagal testamentą paveldi ne daugiau nei pusė visų įpėdinių. Testamentus dažniausiai sudaro pasiturintys, o ne vargingai gyvenantys asmenys⁷⁸. Kitais atvejais palikimas yra tvarkomas pagal kolektyvo, t. y. tam tikros visuomenės, nustatytas taisykles. Tačiau net ir tuo atveju, jei palikimą ir paveldėjimo tvarką nustatė pats palikėjas palikdamas testamentą, kolektyvas, visuomenė pasilieka teisę spręsti, ar neturėtų būti užtikrinti ir kitų asmenų interesai iš palikto turto. Būtent todėl tarptautinio paveldėjimo byloje nustatyti taikytiną teisę yra ypač svarbu, nes leidžia apibrėžti ratą asmenų, galinčių pretenduoti į privalomąją palikimo dalį.

Angliškosios sistemos šalyse įstatymu nustatyti asmenys turi teisę reikalauti išlaikymo iš paveldėto turto, tačiau jo dydis nėra siejamas su paveldėjimu pagal įstatymą, kaip kad germaniškosios sistemos šalyse, o vertinama kiekvienu atveju atskirai palikėjo valia ir priežastys, dėl kurių jis nesuteikė įpėdiniam palikimo, ir įpėdinių poreikiai. Daugumoje JAV valstijų privalomoji palikimo dalis nenustatyta, tačiau palikėjo sutuoktinis turi teisę į tam tikrą dalį, pavyzdžiui, savo turto, turėto iki santuokos sudarymo, ar teisę likti gyventi šeimos gyvenamajame name ir pan. Vaikų teisė į privalomąją palikimo dalį nėra nustatyta, tačiau tuo atveju, jei būtų nugincytas visas testamentas kaip neatitinkantis testatoriaus valios ar viešosios tvarkos ir geros moralės normų, vaikai paveldėtų tiek, kiek jiems priklauso pagal įstatymą⁷⁹.

Esant tarptautinio paveldėjimo bylai aktualus klausimas yra nuspręsti, ar privalomoji palikimo dalis įeina į viešosios tvarkos apibrėžtį. Reglamente Nr. 650/2012 viešosios tvarkos išlyga nedetalizuojama, tačiau pagal bendrai nustatytą ES teisės aiškinimą, viešoji tvarka turėtų būti suprantama ne pagal konkrečioje visuomenėje nusistovėjusias vertybes, bet pagal bendrai pripažįstamas tarptautines geros moralės normas. ES valstybėse narėse esant skirtingam privalomosios palikimo dalies reglamentavimui, bendra nuostata, kurią būtų galima laikyti viešosios tvarkos sudedamąja dalimi pagal reglamentą Nr. 650/2012, galėtų būti nebent solidarumas tarp kartų ir būtinos gyvenimo kokybės išlaikymas artimiausiems palikėjo šeimos nariams, nepažeidžiant palikėjo laisvės principo pačiam spręsti dėl savo turto pomirtinio paskirstymo⁸⁰. Atkreiptinas dėmesys ir į Prancūzijos, labiausiai saugančios privalomąją palikimo dalį kaip

⁷⁷ JOHNSON, I. D. There's a Will, but No Way – Whatever Happened to the doctrine of Testamentary Freedom and What Can (should) We Do to Restore it. *4 Est. Plan. & Cmty. Prop. L. J.*, 2011, p. 112.

⁷⁸ de WAAL, M. J. The social and economic foundations <...>, p. 165.

⁷⁹ žr. LESLIE M. B. The Myth of Testamentary Freedom <...>; JOHNSON, I. D. There's a Will, but No Way <...>; KELLY, D. B. Restricting Testamentary Freedom <...>.

⁸⁰ Pažymėtina, kad būtina gyvenimo kokybė yra platesnė sąvoka nei reikalingas išlaikymas, nes išlaikymas paprastai apima tik jo gavėjo poreikių įvertinimą, o gyvenimo kokybei įvertinti turėtų būti vertinamos ir iki tol buvusios privalomosios palikimo dalies gavėjo gyvenimo sąlygos, ir palikėjo turto dydis bei galimybė užtikrinti tolesnę paramą.

savo kultūrinį palikimą, kasacinio teismo sprendimus *Jarre* ir *Colombier* bylose, kuriose buvo palaikyta pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų sprendimų pozicija, jog privalomoji palikimo dalis nepatenka į tarptautinės viešosios tvarkos turinį ir vien dėl to, kad paveldėjimui taikytina užsienio valstybės teisė nenumato privalomosios palikimo dalies, nėra pagrindo atsisakyti ją taikyti. Tai net patys prancūzai, ilgai gynę šią įpėdinių teisę, privalomąją palikimo dalį mano esant labiau imperatyvia teisės norma, kurios privalu laikytis, tačiau ne viešosios tvarkos dalimi, kurios jokiais būdais negalima keisti⁸¹.

Kaip minėta pirmiau, tais atvejais, kai artimiausi palikėjo šeimos nariai paliekami be jokio turto, „amerikietiška“ modelyje itin ryškus tampa teismų vaidmuo, tačiau, kitaip nei Anglijoje, kur sprendžiama, ar vaikams reikalingas išlaikymas, JAV teismai vertina, ar testatorius nebuvo paveiktas ir jam padaryta bloga įtaka, kad priimtų tokį visuomenei „nepriimtina“ sprendimą – palikti vaikus be palikimo dalies. Taigi bendra vertybinė nuostata yra panaši abiejose Atlanto pusėse ir privalomosios palikimo dalies šeiminei funkcija, pasireiškianti solidarumo principo užtikrinimu, yra labai svarbi. Šią vertybinę nuostatą atspindi ir paveldėjimo pagal įstatymą taisyklės, kurios visose valstybėse, taip pat ir JAV, tuo atveju, kai palikėjas nesudaro testamentu, jo turtą pirmiausiai paskirsto vaikams ir kitiems artimiausiems šeimos nariams. Skirtingi tik šios nuostatos įgyvendinimo ir gynybos būdai. Taigi privalomosios palikimo dalies įtvirtinimas ir testatoriaus laisvės ribojimas (išankstinis ar po jo mirties, peržiūrint testamentu galiojimą) remiasi dviem pagrindiniais principais, t. y. testatoriaus moraline pareiga perduoti savo turtą šeimos nariams ir būtinybe apsaugoti testatorių nuo blogo vertinimo (pavyzdžiui, savo vaikų elgesio ir juos nubaudžiant, nepaliekant jokios palikimo) ar nemoralų instinktų (pavyzdžiui, kai turtas paliekamas meilužiams)⁸².

Kyla klausimas, kodėl „amerikietiškuoju“ modeliu vengiama įtvirtinti privalomąją palikimo dalį, jei daugeliu atvejų netradiciniai testamentai vis tiek yra nugrinčijami siekiant apginti labiausiai pažeidžiamų testatoriaus įpėdinių interesus? Autorių teigimu, teisės normos ir jomis įtvirtintos taisyklės turi *ex ante* poveikį, t. y. jos veikia pasaulį ne tik po, bet ir prieš tam tikrą įvykį (pavyzdžiui, privalomosios palikimo dalies įtvirtinimas gali paveikti palikėjo ir įpėdinių santykius, palikėjo ir įpėdinių elgesį ir pan.). O teismų vykdoma testamentų teisėtumo kontrolė veikia *ex post* ir yra skirta užtikrinti sąžiningumą, teises ar padidinti socialinę gerovę, vertinant jau įvykusius faktus⁸³. Tokiu atveju yra tiriama ne tik, ar testamentas atitinka tikrąją testatoriaus valią, bet ar testatoriaus ketinimai atitinka teisėjo teisingumo ar moralės suvokimą⁸⁴. Taigi teisėjai įgyja įgaliojimus „perrašyti“ testamentą taip, kad jis atitiktų tuo metu visuomenėje galiojančias socialines normas. Todėl testatoriaus laisvė ir teisė pačiam laisvai spręsti dėl savo turto pomirtinio paskirstymo tėra mitas, nes testatorius yra laisvas spręsti nebent dėl palikimo dalių nustatymo ir skyrimo ar suaugusių vaikų, nereikalingų paramos, paveldėjimo teisės atėmimo, jei teismas tokias priežastis pripažins pakankamai svarbias ir socialiai priimtinas⁸⁵.

Atsižvelgiant į tokį skirtingą testamentu, o tiksliau testatoriaus laisvės ir privalomosios palikimo dalies vertinimą, paveldėjimui taikytinos teisės nustatymas yra vienas svarbiausių klausimų tarptautinio

⁸¹ 2006 m. Prancūzijoje pakeista privalomosios palikimo dalies reglamentavimo tvarka rodo, kad šio instituto reikšmė prancūzų visuomenėje silpsta. Minėtais pakeitimais buvo atsisakyta tėvų, kaip privalomosios palikimo dalies gavėjų, įvestas įpėdinių ir palikėjo susitarimas nesikreipti dėl privalomosios palikimo dalies padidinimo, į paveldimo turto masę įskaičiuojant ir palikėjo dovanas, taip pat nustatyta, kad palikėjo dovanų vertei esant didesnei nei privalomoji palikimo dalis, privalomosios palikimo dalies gavėjams turi būti kompensuojama pinigais, bet ne natūra, tai rodo tendenciją, kad privalomosios palikimo dalies tikslas nėra išsaugoti turtą, kaip objektą, šeimoje, o labiau užtikrinti atitinkamų įpėdinių gerovę. Žr. MALAURIE, Ph.; AYNÈS, L. *Droit des successions et des libéralités*. 7e ed. LGDJ, Lextenso, 2016.

⁸² LESLIE, M. B. *The Myth of Testamentary Freedom* <...>, p. 268.

⁸³ KELLY, D. B. *Restricting Testamentary Freedom* <...>, p. 1141.

⁸⁴ LESLIE, M. B. *The Myth of Testamentary Freedom*, p. 246.

⁸⁵ Ten pat, p. 273.

paveldėjimo byloje. Nepaisant pirmiau paminėtų skirtumų, visose valstybėse yra pripažįstama pagarba testatoriaus valiai, tačiau testatoriaus valia turi būti suderinama su visuomenės moralės principais. Dėl globalizacijos įtakos nebelieka tokių didelių skirtumų tarp visuomenių, todėl vis dažniau kalbame apie bendras žmogiškąsias vertybes, tarptautinę viešąją tvarką ir pan. Todėl tam tikras didesnis apibrėžtumas, pavyzdžiui, nustatant, kad tam tikri įpėdiniai turi teisę į atitinkamo dydžio privalomąją palikimo dalį, jei jiems reikalingas išlaikymas, nesvarbu, kurios valstybės teisė taikytina paveldėjimui, leistų užtikrinti didesnę pagarbą testatoriaus laisvei spręsti dėl savo turto pomirtinio paskirstymo ir sumažintų manipuliacijos taikytina teise galimybes vertinant testamentą *ex post*.

Prisimenant šiame straipsnyje kaip pavyzdį naudotą Johnny Hallyday paveldėjimo bylą, vienas iš sentimentalių klausimų, atsakymas į kurį bus nulemtas pirmiau išspręstų teisinių ginčų, yra tas – kam atiteks teisės į Johnny Hallyday dainą „Laura“, dedikuotą dukteriai? Laurai ar dainininko sutuoktinei Laeticia? Nepaisant visų galimų sprendimo variantų, verta atminti, kad „be meilės pasaulis iš tiesų yra mirties pasaulis, kuriame ir mirtis praranda savo reikšmingumą“ (J. Girmius)⁸⁶, tad visos kovos dėl turtų po palikėjo mirties tėra mūsų neišspręstų emocinių, psichologinių problemų atomazga, kuri, deja, nepadės nei mums sugrąžinti prarastų vaikystės metų, užaugus be tėvo rūpesčio ir dėmesio, nei sukurti geresnio tėvo paveiklo, tik, atvirkščiai, – pridės daugiau pykčio ir nuoskaudos ten, kur buvo galima jos išvengti, susitaikant su mirtimi, kaip praradimu to, kas buvo taip artima, bet tolimesnė. Kita vertus, nesant objektyvių priežasčių vargu ar yra žmogiška atimti dalį to, ką užgyvenai, iš tų, kurie buvo, yra ir bus tavo dalis. Juk toks ir yra paveldėjimo teisės tikslas – išsaugoti turtą šeimoje, o turtas yra ne tik namai ir dainos, turtas yra artimo atminimas.

Išvados

1. Pirmas kausimas, kuris turi būti išspręstas tarptautinio paveldėjimo byloje, – parinkti kompetentingą teismą, t. y. kuri valstybė yra įgaliota spręsti dėl testatoriaus palikimo. ES viduje šiuos klausimus reguliuoja reglamentas Nr. 650/2012, suvienodinęs kolizines teisės normas ir įvedęs bendrą jungiamąjį kriterijų kompetentingam teismui parinkti – paskutinę įprastinę palikėjo gyvenamąją vietą, tačiau ši sąvoka reglamente neapibrėžiama, nurodomi tik kai kurie orientaciniai kriterijai. Siekiant optimalaus reglamento nuostatų taikymo, paskutinę įprastinę palikėjo gyvenamąją vietą turėtų būti aiškinama vienodai, atsižvelgiant į palikėjo gyvenimo konkrečioje valstybėje trukmę, tikslus, sukurtus socialinius, šeiminius ir asmeninius ryšius, turimą turtą bei paties palikėjo ketinimus. Tuo atveju, kai palikėjo paskutinę įprastinę gyvenamąją vietą buvo ne ES valstybėje narėje, pagal reglamentą Nr. 650/2012 ES valstybės narės, kuriai taikomas reglamentas, teismas vis tiek gali būti kompetentingas spręsti dėl paveldėjimo pagal subsidiarios jurisdikcijos taisyklę.
2. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad reglamento Nr. 650/2012 nustatytos jurisdikcijos taisyklės taikomos teismams ar jiems prilygintoms institucijoms, todėl sunkumų kyla tais atvejais, kai paveldėjimo klausimus sprendžia ne teismas, o notarai, nevykdantys teisminių funkcijų, pavyzdžiui, Lietuvoje. Nustatant, ar Lietuvos notaras yra kompetentingas pradėti paveldėjimo bylą, reglamente Nr. 650/2012 įtvirtintos jurisdikcijos taisyklės nėra privalomos, todėl gali būti taikomos skirtingos nacionalinės teisės įtvirtintos tarptautinės privatinės teisės taisyklės.
3. Paskutinės įprastinės palikėjo gyvenamosios vietos nustatymas yra aktualus parenkant paveldėjimui taikytiną teisę, ji gali skirtis nuo valstybės, kurioje bus nagrinėjama tarptautinio paveldėjimo byla

⁸⁶ [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.aidai.eu/index.php?view=article&catid=83%3Aredaktorai&id=205%3Ajuozas-girnius-&option=com_content&Itemid=61>.

(pavyzdžiui, subsidiarios jurisdikcijos atveju ar tuo atveju, kai taikomos nacionalinės jurisdikcijos taisyklės, įtvirtinančios skirtingus nei reglamentas Nr. 650/2012 jungiamuosius kriterijus).

4. Sprendžiant dėl paveldėjimo pagal testamentą, taikytina teisė nustatoma ne tik testamentu sąlygoms, kuri atitinka paveldėjimui taikytiną teisę, bet ir testamentu turiniui ir formai, kuriai, siekiant užtikrinti testamentu kaip dokumentu galiojimą ir testatoriaus valios gerbimą nepaisant formalių valstybių materialiosios teisės skirtumų, įtvirtinti įvairesni jungiamieji kriterijai.
5. Testatoriaus laisvė yra pripažįstama visose valstybėse kaip palikėjo nuosavybės teisės dalis. Vis dėlto ir ji turi tam tikras ribas, sprendžiant, ar ja naudodamasis testatorius nepažeidė kitų svarbesnių interesų. Testatoriaus laisvė gali būti ribojama kiekybiškai, nustatant privalomąją palikimo dalį tam tikriems įpėdiniams, arba kokybiškai, leidžiant testatoriaus valią vertinti pagal visuomenės geros moralės normas ginčijant patį testamentą.
6. Didžiausias iššūkis tarptautinio paveldėjimo byloje yra privalomoji palikimo dalis, kurios dydis, skaičiavimo taisyklės ir įpėdiniai, turintys teisę į ją, skiriasi atsižvelgiant į paveldėjimui taikytiną teisę. Atlikus lyginamąją skirtingų valstybių materialiosios teisės ir teismų praktikos analizę, pastebima bendra tendencija, kad privalomąją palikimo dalimi pirmiausiai siekiama užtikrinti ekonomiškai silpnesnių šeimos narių gerovę, tačiau teisė paveldėti nėra viršesnė nei palikėjo nuosavybės teisė ir laisvė pačiam spręsti dėl jos paskirstymo.

Literatūra

Teisės aktai

1. 2012 m. liepos 4 d. Europos Parlamento ir Tarybos (ES) reglamentas Nr. 650/2012 dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, teismo sprendimų paveldėjimo klausimais pripažinimo ir vykdymo bei autentiškų dokumentų paveldėjimo klausimais priėmimo ir vykdymo bei dėl Europos paveldėjimo pažymėjimo sukūrimo.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 74 -2262.
3. Portugalijos civilinis kodeksas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.pgdlisboa.pt/leis/lei_mostra_articulado.php?ficha=2201&artigo_id=&nid=775&pagina=23&tabela=leis&nversao=&so_miolo=>.
4. Prancūzijos civilinis kodeksas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.legifrance.gouv.fr/content/download/1950/13681/version/3/.../Code_22.pdf>.
5. Vokietijos civilinis kodeksas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p7001>.

Specialioji literatūra

6. BROCHER, C. *Etude historique et phisosophiques sur la légitime et les réserves en matière de successions héréditaire*. Ed. Ernest Thorin, 1868.
7. CONIL, P.-A. La mise en parallèle des systèmes successoraux français et américain. *Droit de la famille*, février, 2013.
8. de WAAL, MJ, The social and economic foundations of the law of succession. *8 Stellenbosch L. Rev.*, 1997.
9. FERRÉ-ANDRÉ, S.; BERRE, S. *Successions et libéralités 2018–2019*. 4 ed. Dalloz, 2018.
10. FONGARO, E., *et les autres. Droit Patrimonial Européen de la Famille*. Lexines, 2013.
11. FRIMSTON, R. European Union Succession Regulation (EU) No 650/2012 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://fbis.eu/wp-content/uploads/2014/11/2014100602-NOTES-Richard-Frimston.pdf>>.
12. FULCHIRON, H. Réserve et ordre public : protection nécessaire ou protection du nécessaire? *Droit & Patrimoine*, ISSN 1165-4074, N° 246, 2015.
13. GAUDEMET-TALLON, H. *La famille face au droit communautaire, dans Internationalisation des droits de l'Homme et évolution du droit de la famille*. Art. préc., spéc.
14. GAUDEMET-TALLON, H. Les règles de compétence judiciaire dans le règlement européen sur les Successions. In KHAIRALLAH, G.; REVILLARD, M. (eds.) *Droit européen des successions internationales: Le règlement du 4 juillet 2012*. Paris, 2013.

15. GRIMALDI, M. *Droit civil, Successions*. 6e edition. Litec, 2001.
16. JOHNSON, I. D. There's a Will, but No Way – Whatever Happened to the doctrine of Testamentary Freedom and What Can (should) We Do to Restore it. *4 Est. Plan. & Cmty. Prop. L. J.*, 2011.
17. KELLY, D. B. Restricting Testamentary Freedom: Ex Ante versus Ex Post Justifications. *82 Fordham L. Rev.*, 1125, 2013, <<https://doi.org/10.2139/ssrn.1990802>>.
18. LESLIE, M. B. The Myth of Testamentary Freedom. *38 Ariz. L. Rev.*, 235, 1996.
19. MADOFF, R. D. A tale of two countries: comparing the law of inheritance in two seemingly opposite systems. *37 B. C. Int'l & Comp. L. Rev.*, 2014.
20. MALAURIE, Ph.; AYNÈS, L. *Droit des successions et des libéralités*. 7e ed. LGDJ, Lextenso, 2016.
21. PAILLET. *Legislation et jurisprudence des successions, selon le droit ancien, le droit intermédiaire et le droit nouveau*. Ed. Chez le Normant et A. Eymery, 1816.
22. POILLOT-PERUZZETO, S. L'incidence du droit communautaire sur le droit de la famille. *L'Obs. de Brux.*, mai 2001, n° 42.
23. POPESCU, D. A. *Guide on international private law in succession matters*. 2014 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.notaries-of-europe.eu/files/publications/Guide%20de%20droit%20international%20prive%20des%20successions%20FR.pdf>>.
24. VAIŠVILA, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2009.

Praktinė medžiaga

25. ESTT 1991 m. spalio 22 d. sprendimas, bylos Nr. C 44/89.
26. ESTT 2019 m. gegužės 23 d. sprendimas, bylos Nr. C-658/17.
27. EŽTT 1979 m. birželio 13 d. sprendimas *Marckx prieš Belgiją*, pet. Nr. 6833/74.
28. EŽTT 2000 m. sausio 5 d. sprendimas *Beyeler prieš Italiją* [DK], pet. Nr. 33202/96.
29. EŽTT 2003 m. spalio 3 d. sprendimas *Slivenko ir kiti prieš Latviją* [DK], pet. Nr. 48321/99.
30. EŽTT 2004 m. gruodžio 22 d. sprendimas *Merger ir Cros prieš Prancūziją*, pet. Nr. 68864/01.
31. EŽTT 2004 m. rugsėjo 28 d. sprendimas *Kopecký prieš Slovakiją* [DK], pet. Nr. 44912/98.
32. EŽTT 2009 m. vasario 18 d. sprendimas *Andrejeva prieš Latviją* [DK], pet. Nr. 55707/00.
33. EŽTT 2013 m. vasario 7 d. sprendimas *Fabris prieš Prancūziją*, pet. Nr. 16574/08.
34. Prancūzijos kasacinio teismo Pirmosios civilinės kolegijos 2017 m. rugsėjo 27 d. sprendimas Nr. 16-13151.
35. Prancūzijos kasacinio teismo Pirmosios civilinės kolegijos 2017 m. rugsėjo 27 d. sprendimas Nr. 16-17198.
36. JK Aukščiausiojo Teismo 2017 m. kovo 15 d. sprendimas byloje *Ilott prieš Mėlynąjį Kryžių (Ilott v. The blue Cross and others)*.
37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gruodžio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-596/2008.
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. rugsėjo 8 d. apžvalga Nepilnamečių turinių teisių apsauga paveldėjimo turtiniuose santykiuose. *Teismų praktika*, 2011, 35.
39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gegužės 5 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-258-219/2016.
40. Vilniaus apygardos teismo 2019 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-347-661/2019.
41. Klaipėdos apygardos teismo 2012 m. gegužės 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-332-524/2012.
42. Kauno apygardos teismo 2019 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-635-924/2019.
43. Kauno apygardos teismo 2018 m. birželio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1071-390/2018.
44. Lietuvos notarų rūmų prezidiumo 2012 m. sausio 26 d. nutarimu Nr. 11.1 patvirtintos Testamentų tvirtinimo ir paveldėjimo bylų vedimo rekomendacijos (aktuali redakcija nuo 2017 m. kovo 16 d.).
45. *Notariatas*, 2018, nr. 27.

Testamentary Freedom and its Restrictions in an Intercountry Succession Case

Simona Bronušienė

(Vilnius University)

S u m m a r y

In an intercountry succession case, the heirs meet several questions to deal with: (1) is there a testamentary succession, and if so, (2) which country is competent to value the will of *de cuius*. From 2015, the EU regulation No 650/2012 applies which states have the particular jurisdiction rules that attempt to attract an intercountry succession case to be dealt with

in the area of the EU. However, regulation No 650/2012 does not give any definitions of connecting factors, which is why the same circumstances may be understood differently. The most important aspect is to determine the last habitual residence of *de cujus*, because from it depends not only the court competent to deal with the case but also (3) the law applicable to the conditions of the will.

The purpose of this article is to look at the development of the testamentary freedom as one of the main principles of succession law. The best way to reveal it is to compare the restrictions of testamentary freedom in different countries.

The presents four systems of succession law: the French one, where forced heirship is the strictest restriction of testamentary freedom, forbidding to pass a concrete amount of possession to others that are prescribed by the law; the German one, where forced heirship may be applied by concrete heirs only if they are in need; the English one, where forced heirship is not stated in the law but some of the heirs, prescribed by the law, may still apply to the court if they need a maintenance; the “American” one, where only the spouse has some rights as a forced heirship but testamentary freedom is generally unlimited by the law. However, the courts have a power to “rewrite” a will if the original one does not meet the values of the society and good morals, and in general if the close ones of *de cujus* are left in need.

In conclusion, it is stated that testamentary freedom is recognized in all the countries and it gets more power than before, but it should correspond to the common human values and ensure solidarity among the generations.

Testatoriaus laisvė ir jos ribos tarptautinio paveldėjimo byloje

Simona Bronušienė

(Vilniaus universitetas)

S a n t r a u k a

Tarptautinio paveldėjimo byloje įpėdiniai visų pirma turi išspręsti šiuos klausimus: 1) ar paveldima pagal testamentą, jeigu taip, 2) kuri valstybė yra kompetentinga vertinti palikėjo testamentą. Nuo 2015 m. ES taikomas reglamentas Nr. 650/2012, įtvirtinęs bendras jurisdikcijos taisyklės, siekiant išlaikyti tarptautinio paveldėjimo bylą ES viduje. Pagal bendrąją taisyklę kompetentingas yra tos valstybės, kurioje buvo paskutinė įprastinė palikėjo gyvenamoji vieta, teismas, tačiau net ir tuo atveju, jei palikėjas gyveno trečiojoje šalyje, ES valstybės narės teismas gali priimti sprendimus tarptautinio paveldėjimo byloje pagal subsidiarios jurisdikcijos taisykles. Vis dėlto reglamente Nr. 650/2012 nepateikiama jokių aiškių jungiamųjų kriterijų apibrėžimų, todėl kiekvieną kartą faktinės aplinkybės gali būti vertinamos skirtingai. Vienas iš svarbiausių uždavinių tarptautinio paveldėjimo byloje yra nustatyti paskutinę įprastinę palikėjo gyvenamąją vietą, mat nuo jos, pagal bendrąją jurisdikcijos taisyklę, priklauso ne tik kompetentingas teismas, bet ir 3) taikytina teisė tarptautinio paveldėjimo byloje, pagal kurią vertinamos ir testamentą sąlygos.

Šio straipsnio tikslas yra išanalizuoti vieno iš pagrindinių paveldėjimo principų – testatoriaus laisvės – vystymąsi ir kokia jo reikšmė tarptautinio paveldėjimo byloje, kai atsižvelgiant į paveldėjimui taikytiną teisę gali skirtis testatoriaus laisvės ribos. Testatoriaus laisvė paprastai ribojama kiekybiškai, nustatant privalomąją palikimo dalį, ir kokybiškai, leidžiant vertinti testamentą sąlygas *ex post*. Daugiausia keblumų kelia privalomosios palikimo dalies skirtingas reglamentavimas.

Straipsnyje, vertinant testatoriaus laisvę ir jos ribas, pristatomos keturios paveldėjimo sistemos: prancūziškoji, kur testatoriaus laisvė yra ribojama griežčiausiai, nustatant privalomąsias palikimo dalis konkrečioms įpėdinėms, kurių testatorius negali paskirstyti savo laisva valia; germaniškoji, kur įstatymo nustatyti įpėdiniai gali ginčyti testamentą reikalaujantiems jiems priklausančios privalomosios palikimo dalies, jei jiems reikalingas išlaikymas (tokia sistema nustatyta ir Lietuvoje); angliškoji, kur privalomoji palikimo dalis nėra nustatyta įstatymo, tačiau tam tikri įpėdiniai gali ginčyti testamentą, reikalaujanti išlaikymo; „amerikietiškoji“, kur tik sutuoktinis turi tam tikras teises į palikėjo turtą, tačiau privalomoji palikimo dalis nėra nustatyta įstatymo ir testatoriaus laisvė yra praktiškai neribojama. Nepaisant šių skirtumų, visose šiose sistemose egzistuoja kokybinis testatoriaus laisvės ribojimas, suteikiantis teisę teismams „perrašyti“ testamentą, jei jo sąlygos neatitinka visuomenei priimtinių moralės normų.

Straipsnyje atlikta analizė suponuoja išvadą, kad testatoriaus laisvė yra pripažįstama visų teisės sistemų, ji yra asmens nuosavybės teisės dalis elgtis su savo turtu kaip tinkamam, tačiau ji turi atitikti geros moralės principus ir užtikrinti tam tikrą kartų solidarumą.